

Załącznik
do uchwały nr 77/2020
Rady Ministrów
z dnia 18 czerwca 2020 r.

Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030

Warszawa, czerwiec 2020 r.

SPIS TREŚCI

1.	Wstęp	4
2.	Definicja uniwersytetu ludowego	9
3.	Ramy prawne i spójność strategiczna Programu	12
4.	Elementy diagnozy rozwoju uniwersytetów ludowych w Polsce	21
5.	Cele Programu	36
6.	Priorytety Programu	46
7.	Rezultaty Programu	53
8.	System realizacji Programu	56
9.	Plan finansowy Programu	63

Słownik skrótów i pojęć użytych w dokumencie

EEA	Europejski Obszar Gospodarczy (ang. European Economic Area)
FIO	Fundusz Inicjatyw Obywatelskich
FWRSO	Fundusz Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
GUS	Główny Urząd Statystyczny
NIW–CRSO, Instytucja Zarządzająca	Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
Komisja	Komisja Europejska
KSM	Komitet Sterująco-Monitorujący
LLL	Uczenie się przez całe życie (ang. lifelong learning lub lifewide lifelong learning)
LOWE	Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji
OECD	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
OSUL	Ogólnopolska Sieć Uniwersytetów Ludowych
PIAAC	Międzynarodowe Badanie Kompetencji Osób Dorosłych PIAAC (ang. the Programme for the International Assessment of Adult Competencies)
Przewodniczący Komitetu	Przewodniczący Komitetu do spraw Pożytku Publicznego
PWRUL, Program	Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030
Rada NIW–CRSO	Rada Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego
SOR	Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)
SRKS	Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020
UE	Unia Europejska
UoDPPIW	Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057)
UoNIW	Ustawa z dnia 15 września 2017 r. o Narodowym Instytucie Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1813, z późn. zm.)
ZRK	Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji
ZSU	Zintegrowana Strategia Umiejętności

1. Wstęp

Jednym z istotnych kierunków strategicznych w zakresie rozwoju edukacji dorosłych – zarówno na poziomie europejskim, jak i krajowym – jest poszerzenie procesu uczenia się poza ramy edukacji formalnej.

Najważniejsze dokumenty strategiczne na poziomie europejskim oraz krajowym potwierdzają jednoznacznie potrzebę rozwoju oferty edukacji pozaformalnej odpowiadającej na indywidualne potrzeby uczestników i docierającej do obszarów o znacznych niedoborach oferty edukacyjnej o charakterze systemowym. Koncepcja uczenia się przez całe życie zakłada rozwój indywidualny i rozwój cech społecznych we wszystkich formach i kontekstach, w tym w ramach edukacji pozaformalnej, stawiając jednostkę w centrum procesu nauczania.

Wezwanie do tworzenia krajowych strategii LLL, skierowane do państw członkowskich UE, państw EEA i państw kandydujących, zostało zawarte w komunikacie Komisji z dnia 21 listopada 2001 r. – „Ustanowienie europejskiego obszaru uczenia się przez całe życie”. W 2002 r. Rada UE wezwała natomiast państwa członkowskie UE do tworzenia krajowych strategii LLL (rezolucja Rady z dnia 27 czerwca 2002 r. w sprawie uczenia się przez całe życie, str. 1–3). W odpowiedzi na te oraz kolejne wezwania Rady UE oraz Komisji UE został powołany Międzyresortowy Zespół ds. uczenia się przez całe życie, w tym Krajowych Ram Kwalifikacji, który opracował dokument pn. „Perspektywa uczenia się przez całe życie”, przyjęty przez Radę Ministrów w 2013 r. Celem tego dokumentu było zapewnienie spójności działań na rzecz uczenia się przez całe życie określonych w strategiach rozwoju. Był on też jednym z warunków wykorzystania funduszy europejskich w perspektywie finansowej 2014–2020. Podobną rolę pełni „Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030 (część ogólna)” (ZSU) przyjęta przez Radę Ministrów w styczniu 2019 r. i uszczegółowiana we współpracy z OECD, która ma zapewnić spójność działań na rzecz umiejętności i uczenia się przez całe życie w nowej perspektywie finansowej 2021–2027.

Zgodnie z założeniami przyjętymi dla rozwoju edukacji dorosłych na poziomie europejskim, jak i krajowym, instytucje oświatowe powinny kłaść nacisk na potrzebę kształtowania kompetencji kluczowych (umiejętności kluczowych) ważnych dla wszystkich i na wszystkich etapach życia. Należą do nich umiejętności podstawowe tworzące fundament uczenia się, takie jak rozumienie i tworzenie informacji (*literacy*), prowadzenie różnego rodzaju kalkulacji (*numeracy*) i wykorzystywanie nowoczesnych środków informacji i komunikacji (umiejętności cyfrowe). Równie ważne są umiejętności przekrojowe niezbędne w radzeniu sobie w sytuacjach zawodowych, społecznych i osobistych przez całe życie. Należą do nich takie umiejętności, jak przedsiębiorczość, innowacyjność, kreatywność, zdolność stałego uczenia się, zarządzanie czasem, współpraca w zespole, radzenie sobie z niepewnością i złożonością. Warunkiem tego jest zapewnienie instytucjom oświatowym autonomii programowej, możliwości tworzenia własnych, dostosowanych do potrzeb otoczenia, programów edukacyjnych oraz udział w prowadzeniu walidacji osiągniętych efektów uczenia się. Działania w tym kierunku powinny zapewniać indywidualizację podejścia do osób uczących się, zróżnicowanie metod nauczania i form organizacyjnych, promować uczenie się aktywne i praktyczne w zespołach wspólnie rozwiązujących problemy oraz rozbudzać umiejętności komunikacyjne. Odpowiedzią na takie potrzeby i wyzwania może być wykorzystanie potencjału uniwersytetów ludowych.

Uniwersytety ludowe są sprawdzoną historycznie i merytorycznie adekwatną formą podjęcia wielu istotnych wyzwań na polu edukacji dorosłych, kierują się bowiem następującymi zasadami i celami:

- sięgając do tradycji uniwersytetów ludowych w Danii oraz dziedzictwa uniwersytetów ludowych w Polsce, czyli folkehøjskoler Grundtviga, są one politycznie neutralne i zachowują programową autonomię,
- są sprawdzonym w historii ogniwem polityki oświatowej i społecznej, wzbogacają system oświaty w większości pozaformalnej (podejmują m.in. kompensacyjne formy edukacji i wychowania),
- edukują i wychowują dla wolności i demokracji oraz duchowego rozwoju człowieka, realizując jego potrzeby, uzdolnienia i pasje,

- ich program, oparty o pedagogikę wspólnoty, głębokie więzi międzyludzkie, a równocześnie o autonomię i wolność słuchacza w więzi ze środowiskami lokalnymi, sięga do źródeł kultury ludowej, pomaga odkrywać tożsamość „małej ojczyzny”, uwzględniając współczesne zainteresowania i potrzeby cywilizacyjne,
- wpisując się w reformy ustrojowe i gospodarcze, pozwalają kształcić odważnych gospodarzy, menedżerów gospodarczych, ludzi zdolnych przewodzić środowiskom lokalnym, działaczy samorządowych, animatorów oświatowych i kulturalnych oraz twórców kultury i polityków,
- programy edukacyjne uniwersytetów ludowych są platformą dialogu rozmaitych nurtów oświaty, edukacji i wychowania, a także współdziałania z kościołami oraz ze stowarzyszeniami oświatowymi, kulturalnymi i innymi ruchami oraz organizacjami społecznymi czy jednostkami samorządu terytorialnego (np. bibliotekami, domami kultury itp.), które w swoich programach podejmują działania zgodne z ideałami i tradycją uniwersytetów ludowych.

Dla efektywnego wykorzystania możliwości, jakie daje unikalna metoda uniwersytetów ludowych, zachodzi oczywiście potrzeba rewitalizacji ich koncepcji wychowawczej i programowej, by mogła ona sprostać aktualnym wyzwaniom i oczekiwaniom edukacyjnym, kulturowym i cywilizacyjnym. Program wspierania rozwoju współczesnego modelu uniwersytetów ludowych wyrasta z potrzeby budowania nowego modelu gospodarki, nowego ładu politycznego i moralnego, a także z potrzeby kreowania aktywnych postaw obywatelskich oraz gotowości do współpracy w odpowiedzialnym przekształcaniu zastanej rzeczywistości.

Metoda edukacji grundtvigiańskiej i programy realizowane przez uniwersytety ludowe znakomicie odpowiadają na potrzeby współczesności i warte są odrodzenia. Potwierdza to doświadczenie krajów skandynawskich i niemieckojęzycznych, gdzie ta forma edukacji doskonale się sprawdza, przynosząc efekty zarówno w obszarze wzmocnienia osobistych i wspólnotowych kompetencji, jak i wskaźników odnoszących się do zdobywanej wiedzy i umiejętności. Podstawowe założenia tej metody są bliskie założeniom aktualnych polityk rozwoju edukacji dorosłych, stawiających sobie za cel między innymi aktywne uczestnictwo i tworzenie kultury jako efekt kształcenia.

Jednym ze wskazywanych w ZSU powodów, dla których 60% osób dorosłych w Polsce nie ma zamiaru uczestniczyć w kształceniu dorosłych, jest powszechne stosowanie metod podawczych i rankingującego oceniania na wzór edukacji formalnej dzieci i młodzieży. Utrzymywany podział ról na wykładowców i słuchaczy osłabia motywację i zmniejsza zainteresowanie uczestnictwem w tego typu „szkolnych” formach edukacji dorosłych.

Uniwersytety ludowe – placówki o otwartej, przyjaznej, nastawionej na rozwój osobisty, i aktywność społeczną specyfice i atmosferze – mogłyby dzięki swojemu potencjałowi przyciągnąć osoby dotychczas mało aktywne i dać im szansę zmiany życia na lepsze. Stwarzają one możliwość formacji osób i poszerzania ich wiedzy, przygotowując do aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym i umożliwiając ich uczestnikom nabycie umiejętności radzenia sobie ze skomplikowanymi problemami współczesnej rzeczywistości społecznej i ekonomicznej. Istniejące placówki formalnej edukacji ustawicznej prowadzą co prawda kursy umożliwiające zdobywanie i uzupełnianie wiedzy czy umiejętności i kwalifikacji zawodowych, jednak nie gwarantują w pełni nabycia przez uczestników tych kursów umiejętności radzenia sobie ze skomplikowanymi życiowymi problemami.

Dla wykorzystania potencjału uniwersytetów ludowych w realizacji zadania poszerzania i wzbogacania oferty edukacyjnej dla osób dorosłych w Polsce potrzebne jest wsparcie instytucjonalne rozwoju uniwersytetów ludowych – zarówno w wymiarze ilościowym, tj. przez pomoc w uruchamianiu nowych placówek, jak i zwiększanie oraz doskonalenie ich oferty programowej łączącej edukację zawodową dorosłych ze wspieraniem aktywności obywatelskiej na rzecz lokalnego środowiska i osobistym rozwojem. Długofalowa perspektywa rozwoju sieci uniwersytetów ludowych w Polsce, upowszechniania modelu ich funkcjonowania oraz uzyskania zauważalnych rezultatów wymaga włączenia tej formuły edukacji ustawicznej w politykę oświatową, kulturalną oraz przede wszystkim w politykę Rządu RP zmierzającą do wzmocnienia i rozwoju instytucji społeczeństwa obywatelskiego.

W obecnej rzeczywistości społecznej potrzeba tworzenia uniwersytetów ludowych istnieje nie tylko na terenach wiejskich, ale i wśród ludności miejskiej, zwłaszcza mniej aktywnej społecznie i zawodowo z powodu słabszych kompetencji. Prezentowany PWRUL ma tą samą

wieloletnią perspektywę co uruchomione dotychczas i wdrażane przez NIW–CRSO programy wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w rozumieniu art. 23 UoNIW.

2. Definicja uniwersytetu ludowego

Uniwersytet ludowy jest pozaformalną niepubliczną placówką edukacyjno-wychowawczą dla osób dorosłych (powyżej 18. roku życia), która:

- działa w środowiskach wiejskich lub małych miast oraz tam, gdzie dostęp do innych form edukacji dorosłych lub rozwoju jest utrudniony,
- świadczy usługi związane z niezawodową lub zawodową edukacją osób dorosłych,
- najczęściej posiada bazę internatową

a głównym celem jego działalności jest rozwój kapitału ludzkiego i społecznego przez podnoszenie kompetencji zarówno kluczowych (szczególnie społecznych i obywatelskich), jak i zawodowych oraz kształtowanie postaw obywatelskich w oparciu o grundtvigiańską metodę dydaktyczną czerpiącą z tradycji i bogactwa kulturowego lokalnej społeczności.

Uniwersytety ludowe mają na celu przygotowanie współczesnego człowieka do odpowiedzialnego funkcjonowania w stale zmieniającej się rzeczywistości społecznej przez umożliwienie uczestnikom świadomego i dojrzałego zrozumienia siebie i swojej roli w świecie, przywracanie i rozwijanie u uczestników poczucia sprawstwa i wiary w możliwość zmiany swojego życia oraz życia lokalnych społeczności. Metoda pracy w uniwersytetach ludowych jest oparta na uznaniu wartości i wykorzystaniu wcześniejszych doświadczeń słuchaczy oraz ich udziale i odpowiedzialności w procesach planowania i realizacji działań edukacyjnych.

Uniwersytety ludowe realizują swoje cele na podstawie wartości, takich jak:

- kultywowanie tradycji lokalnych, regionalnych, narodowych,
- pielęgnowanie humanistycznych wartości kultury europejskiej, takich jak poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości oraz empatii i wrażliwości na drugiego człowieka,
- uświadamianie i analizę wyzwań globalnych współczesnego świata, takich jak np. kryzys ekologiczny czy migracyjny, oraz budzenie postawy odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń i solidarności wobec innych narodów,
- wspieranie rozwoju osobistego i potencjału jednostek przy jednoczesnym budowaniu więzi społecznych (budowanie „wspólnoty uczącej się”).

Uniwersytety ludowe realizują swoje cele w oparciu o unikalne metody edukacji dorosłych wypracowane w trakcie ponad 150 letniej tradycji tych placówek (pierwsze uniwersytety ludowe powstały w Danii, Niemczech, Norwegii i Szwecji w połowie XIX wieku), oparte na tzw. pedagogii grundtvigiańskiej (od nazwiska ojca uniwersytetów ludowych M.F.S. Grundtviga). Metody te polegają na:

- holistycznym (całościowym) podejściu do uczenia się, rozwijania kompetencji kluczowych, a w szczególności kompetencji społecznych i obywatelskich (zdolności skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym), ale też do inicjatywności i przedsiębiorczości (zdolności do wcielania pomysłów w czyn przez kreatywność, innowacyjność i podejmowanie wyzwań, umiejętności planowania i zarządzania projektami itp.) oraz rozbudzania świadomości i ekspresji kulturalnej – nawet jeżeli proponowany kurs dotyczy konkretnego zawodu, jest on prowadzony w sposób uwzględniający różne obszary ludzkiej osobowości, różne rodzaje inteligencji, różne poziomy ludzkiego życia,
- partnerstwie nauczycieli i słuchaczy – uniwersytet ludowy jest demokratycznie zarządzaną wspólnotą nauczycieli i słuchaczy oraz żywym przykładem budowania wspólnoty przez konkretne formy, takie jak aktywny samorząd słuchaczy, gotowość do włączania słuchaczy w proces tworzenia programu, uwzględnianie w programie ich potrzeb i preferencji,
- wolności ideologicznej i politycznej, w tym wolności w formułowaniu i realizowaniu programu – przestrzeń uniwersytetu ludowego jest wolna od indoktrynacji, opiera się na wolności słuchaczy w kształtowaniu własnego światopoglądu. Nauczyciel wspiera słuchacza w jego rozwoju, nie narzucając mu własnej wizji świata. Podstawową zasadą w tej formie uczenia się jest dialog uwzględniający szacunek do odmiennych poglądów, pochodzenia, wyznania i kultury,

- nawiązaniu do najlepszych wzorów edukacji europejskiej sięgających sokratejskiej majeutyki – wolność w kształceniu się na uniwersytecie ludowym wyraża się w braku obowiązkowych egzaminów w procesie uczenia się zarówno przed rozpoczęciem nauki, jak i na jej zakończenie,
- uczeniu się przez praktykę, co oznacza, że na uniwersytetach ludowych działania praktyczne mają większe znaczenie niż zajęcia teoretyczne, dominują takie formy nauczania i uczenia się jak praca zespołowa, uczenie się przez działanie czy uczenie się przez przeżywanie (a w ramach tego ostatniego znaczące miejsce zajmuje ekspresja artystyczna – zwłaszcza historycznie związana z uniwersytetami ludowymi metoda budowania wspólnoty polegająca na wspólnym śpiewaniu, zajęciach teatralnych itp.). W procesie edukacji ważna jest relacja mistrz – student, gdzie uczący się uczestniczy w codziennej pracy mistrza słuchając jego wskazówek oraz dostaje do wykonania samodzielne zadania.

Uniwersytety ludowe realizują swoje cele przez różnego rodzaju kursy dla osób dorosłych i w rocznym programie powinny z reguły uwzględniać przynajmniej jeden kurs długoterminowy (co najmniej 5 miesięczny) oraz kursy z sesjami internatowymi.

Uniwersytety ludowe, które z natury są „szkołą dla życia”, stwarzają uczestnikom możliwość zdobycia umiejętności i kompetencji, jakich nie mogą zaoferować formalne placówki edukacji zawodowej dorosłych, a w szczególności stwarzają możliwość znalezienia odpowiedzi na podstawowe pytania natury egzystencjalnej – kim jest konkretny uczestnik jako osoba oraz członek danej wspólnoty lokalnej, w której żyje, uczy się, pracuje i angażuje w życie publiczne.

3. Ramy prawne i spójność strategiczna Programu

We współczesnym świecie, w społeczeństwie opartym na wiedzy, niezwykle istotne jest ustawiczne podnoszenie posiadanych umiejętności i kwalifikacji oraz nabywanie nowych. Idea uczenia się przez całe życie zakłada, że ludzie nie ustają w rozwijaniu swoich umiejętności i kwalifikacji nawet po zakończeniu formalnej edukacji.

Idea i pragmatyka działania uniwersytetów ludowych, mimo że powstała dosyć dawno, może być wykorzystana do zaspokojenia potrzeb edukacyjnych zarówno w wymiarze krajowym, jak i lokalnym. Uniwersytety ludowe są bardzo elastyczną formą edukacyjną, która doskonale dostosowuje się do potrzeb edukacyjnych konkretnych środowisk.

W polskim systemie prawnym brak jest regulacji, które wprost dotyczą uniwersytetów ludowych. Są natomiast ustawowe normy dotyczące przedmiotu ich działalności, jakim jest kształcenie ustawiczne czy też ogólnie pojmowana edukacja dorosłych.

Zgodnie z art. 4 pkt 30¹⁾ ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2020 r. poz. 910), przez kształcenie ustawiczne należy rozumieć kształcenie w szkołach dla dorosłych (szkole podstawowej i liceum ogólnokształcącym), branżowych szkołach II stopnia i szkołach policealnych, a także uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych przez osoby, które spełniły obowiązek szkolny.

Do form pozaszkolnych zalicza się:

- 1) kwalifikacyjny kurs zawodowy;
- 2) kurs umiejętności zawodowych;
- 3) kurs kompetencji ogólnych;
- 4) turnus dokształcania teoretycznego młodocianych pracowników;
- 5) kurs, inny niż wymienione w pkt 1–3, umożliwiający uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych.

W obecnym stanie prawnym uniwersytety ludowe mogą realizować zadania z zakresu kształcenia zawodowego i ustawicznego dorosłych jedynie po wpisaniu ich do ewidencji

¹⁾W brzmieniu nadanym ustawą z dnia 22 listopada 2018 r. o zmianie ustawy – Prawo oświatowe, ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 2245, z późn. zm.), która weszła w życie z dniem 1 września 2019 r.

niepublicznych placówek kształcenia ustawicznego prowadzonej przez jednostkę samorządu terytorialnego obowiązana do prowadzenia tego typu placówek publicznych (art. 168 ust. 1, art. 117 ust. 2 pkt 2, ust. 2a pkt 2 i ust. 2b ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe). Wskazane przepisy nie dają delegacji do realizacji zadań wychowawczych. Należy zastrzec jednak, że przy wpisie nie jest istotna nazwa placówki. Organ ewidencyjny może odmówić wpisania takiej placówki do ww. ewidencji wyłącznie, jeżeli: 1) zgłoszenie do ewidencji nie zawiera wymaganych danych albo podane w nim dane są błędne i mimo wezwania nie zostało uzupełnione albo poprawione w wyznaczonym terminie; 2) statut szkoły lub placówki jest sprzeczny z obowiązującym prawem i mimo wezwania nie został zmieniony (art. 168 ust. 12 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe).

Stosownie do art. 3 ust. 1a ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, system oświaty w zakresie kształcenia zawodowego wspierają pracodawcy, organizacje pracodawców, samorządy gospodarcze lub inne organizacje gospodarcze, stowarzyszenia lub samorządy zawodowe, sektorowe rady do spraw kompetencji oraz Rada Programowa do spraw kompetencji.

Konieczność dopasowania systemu kształcenia do potrzeb współczesnego społeczeństwa została wpisana do licznych rządowych dokumentów strategicznych i programowych. Do najważniejszych dokumentów należy przyjęta przez Radę Ministrów SOR²⁾, która potwierdza konieczność dopasowania systemu kształcenia zawodowego do potrzeb nowoczesnej gospodarki. Rozwój polskiej gospodarki oraz zmiany zachodzące na rynku pracy wzmacniają popyt na wysoko kwalifikowaną kadrę.

Głównym celem działań rozwojowych jest stworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Odbywać się to będzie przez skoncentrowanie działań o charakterze prawnym, instytucjonalnym i inwestycyjnym na trzech celach. Pierwszym z nich jest trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej na wiedzy, danych i doskonałości organizacyjnej.

²⁾Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (M.P. poz. 260).

Dokument stwierdza, że dynamiczny rozwój przemysłu związany z „czwartą rewolucją przemysłową” będzie wymagać wysokiej jakości kapitału ludzkiego. Odpowiednio przygotowana kadra posługująca się głównie wiedzą, wykorzystująca w swojej pracy nowoczesne techniki zdobywania informacji oraz przetwarzania danych, to niezbędny warunek „skoku cywilizacyjnego”. Zapotrzebowanie polskiej gospodarki na umiejętności i kwalifikacje będzie determinowane przez trendy pojawiające się na rynkach europejskich i światowych, które obecne są także na polskim rynku pracy. Oczekiwania co do jakości wykształcenia wymaganego od pracowników będą stale wzrastały i będą dotyczyły wszystkich poziomów kształcenia. W związku z tym zachodzi potrzeba lepszego długoterminowego dopasowania umiejętności i kwalifikacji pracowników do wymagań wynikających z tzw. modelu „Przemysłu 4.0” (*Industry 4.0*). Wzrost ww. wymagań jest prognozowany na wszystkich poziomach zatrudnienia.

Piąty cel Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020³⁾ odnosi się do sfery uczenia się obywateli nie tylko w szkołach i na uczelniach, ale (co równie ważne) także w wielu innych miejscach, w tym przede wszystkim w pracy, w różnych instytucjach angażujących obywateli poza pracą, w sferze życia prywatnego oraz – w coraz większym stopniu – w środowisku cyfrowym. Do instytucji, które uczestniczą w rozwoju kompetencji obywateli, należą nie tylko instytucje systemu oświaty i szkolnictwa wyższego oraz rynku pracy zaliczane tradycyjnie do instytucji kształcenia i szkolenia dorosłych, ale także instytucje gospodarki i rolnictwa, nauki, kultury i społeczeństwa obywatelskiego, administracji, cyfryzacji, sportu i turystyki, opieki i profilaktyki zdrowotnej, wsparcia rodzin, pomocy społecznej, bezpieczeństwa publicznego, ochrony środowiska itp., które wchodzą w zakres pozostałych ośmiu strategii zintegrowanych. Wszystkie te instytucje można uznać za faktyczne lub potencjalne miejsca uczenia się i rozwoju umiejętności osób dorosłych.

³⁾Uchwała nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 (M.P. poz. 640). Aktualnie jest procedowana aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 w celu dostosowania jej przepisów do celów i kierunków interwencji zawartych w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). Celem głównym Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego jest wzrost kapitału ludzkiego i spójności społecznej w Polsce. Program „Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030” wpisuje się w cel szczegółowy 1: Podniesienie poziomu kompetencji oraz kwalifikacji obywateli, w tym cyfrowych.

Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 podkreśla, że nowoczesna polityka edukacyjna polega na czerpaniu z potencjału możliwości uczenia się w różnych formach i miejscach (w kontekście formalnym, pozaformalnym i nieformalnym) oraz na wszystkich etapach życia. Pierwszorzędne znaczenie uzyskują efekty uczenia się, które są istotne zarówno dla rynku pracy, jak i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Obywatele powinni mieć pewność, że efekty uczenia się w różny sposób, w różnych miejscach i na różnych etapach życia będą dostrzegane i uznawane. Główne efekty uczenia się, czyli zdobywane kompetencje i umiejętności, powinny uzyskiwać status kwalifikacji (kompetencji poświadczonych przez wyznaczone instytucje) niezależnie od tego gdzie, jak i kiedy zostały nabyte. Każdy powinien mieć szansę na zdobycie kompetencji i uznanie kwalifikacji niezależnie od formy i miejsca uczenia się oraz wieku. Szeroko i nowocześnie rozumianą edukację tworzy równoważny związek kształcenia i szkolenia (*education and training*).

SKRS⁴⁾ wskazuje, że wiedza staje się podstawowym czynnikiem rozwoju społeczeństwa, a tym samym państwa i gospodarki. Istotne jest zatem inwestowanie w szeroko rozumianą politykę edukacyjną i naukową, która charakteryzuje się najwyższą stopą zwrotu, mimo że jest odłożona w czasie. Postawy i kompetencje społeczne kształtują się nie tylko w systemie szkolnym, ale w różnych instytucjach i obszarach życia społecznego. Podjęcie współpracy między szkołami i przedszkolami, instytucjami społeczno-kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi i animatorami, mające na celu wspieranie pozaformalnego kształcenia na rzecz edukacji obywatelskiej, kulturalnej i medialnej, jest jednym z podstawowych zadań w obrębie tego wyzwania.

⁴⁾Uchwała nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020” (M.P. poz. 378). Projekt „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030” przewiduje, że głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny SRKS będzie realizowany przez trzy powiązane i przenikające się cele szczegółowe:

- 1) zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
- 2) wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- 3) zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

Zwiększanie aktywności i kompetencji obywateli ma nastąpić przez wspieranie rozwoju wolontariatu, ruchu harcerskiego oraz uniwersytetów ludowych. Wsparcie skierowane do organizacji pozarządowych jako zinstytucjonalizowanych form działalności obywateli uzupełnią programy rządowe, których celem jest zwiększanie aktywności obywatelskiej.

Perspektywa uczenia się przez całe życie⁵⁾ – wytycza kierunki polityki, która obejmuje działania na rzecz uczenia się w różnych kontekstach (formalnym, pozaformalnym i nieformalnym), uczenia się na wszystkich etapach życia – począwszy od najmłodszych lat do późnej starości oraz identyfikacji, oceny i potwierdzania efektów uczenia się. Celem tej polityki jest zapewnienie wszystkim uczącym się możliwości rozwoju i potwierdzania umiejętności zgodnie z ich potrzebami oraz wymaganiami rynku pracy i społeczeństwa obywatelskiego, ułatwienie przepływu osób między sektorami gospodarki i państwami UE oraz przyczynianie się do promowania aktywności obywatelskiej i społecznej. Perspektywa jest ważnym dokumentem programowym zapewniającym spójność działań na rzecz uczenia się przez całe życie, w tym w ramach perspektywy finansowej absorpcji funduszy europejskich 2014–2020.

Do zasad polityki LLL można zaliczyć:

- 1) docenianie uczenia się w różnych formach i miejscach (lifewide learning);
- 2) docenianie uczenia się na każdym etapie życia (lifelong learning);
- 3) powszechność – odnoszenie polityki LLL do wszystkich;
- 4) ocena i potwierdzanie efektów uczenia się niezależnie od tego gdzie, jak i kiedy ono zachodziło;
- 5) rozwijanie partnerstwa na rzecz uczenia się przez całe życie;
- 6) postawienie osoby w centrum zainteresowania polityki;
- 7) efektywne inwestowanie w uczenie się.

Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030 (część ogólna) – przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 25 stycznia 2019 r. – wskazuje, że istotnym warunkiem wzrostu dochodów Polaków oraz wzrostu spójności społecznej, ekonomicznej, środowiskowej i terytorialnej kraju jest poprawa jakości kapitału ludzkiego i społecznego. W tym celu niezbędne jest m.in. wprowadzenie nauczania dopasowanego do potrzeb rynku pracy oraz kształtowanie systemu zdobywania nowych umiejętności przez osoby dorosłe.

⁵⁾ Załącznik do uchwały nr 160 Rady Ministrów z dnia 10 września 2013 r.

W strategii podkreślono, że obecnie idea uczenia się przez całe życie stanowi jeden z głównych priorytetów działań publicznych, a Polska edukacja stopniowo otwiera się na edukację pozaformalną i uczenie się nieformalne osób dorosłych. Jak wskazano:

- edukacja pozaformalna – to kształcenie i szkolenie realizowane w ramach programów, które nie prowadzą do uzyskania kwalifikacji pełnych lub kwalifikacji nadawanych po ukończeniu studiów podyplomowych albo kwalifikacji w zawodzie,
- uczenie się nieformalne – to uzyskiwanie efektów uczenia się przez różnego rodzaju aktywność poza edukacją formalną i edukacją pozaformalną,
- uczenie się przez całe życie – to uczenie się w różnych formach i miejscach (w kontekście formalnym, pozaformalnym i nieformalnym) oraz na wszystkich etapach życia.

W dokumencie zaakcentowano jednak, że mimo dynamicznego rozwoju sektora edukacji pozaformalnej oferta edukacji dorosłych, uwzględniająca specyfikę uczenia się tej grupy wiekowej, pozostaje ograniczona. Pomimo rosnącego znaczenia kwestii związanych z rozwojem umiejętności osób dorosłych skala dotychczasowych działań i ich rezultatów jest niewystarczająca. Natomiast polityka na rzecz edukacji i uczenia się dorosłych wymaga m.in. wyjścia poza resortowe, wąskie podejście do organizowania działań aktywizujących.

Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2020 r. poz. 226) wprowadziła zestaw prostych i spójnych rozwiązań systemowych dotyczących kwalifikacji nadawanych poza szkolnictwem wyższym i oświatą. Instrumentami integrującymi polski system kwalifikacji są Polska Rama Kwalifikacji oraz ZRK. Rozwiązania te stanowią odpowiedź na zmiany zachodzące na rynku pracy i w gospodarce. Na wprowadzeniu Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (ZSK) zyskało wiele środowisk – pracodawcy, związki zawodowe, organizacje branżowe, ale przede wszystkim pracownicy – zarówno ci, którzy pracują w Polsce, jak i ci wyjeżdżający do pracy w krajach UE.

Zgodnie z UoNIW, NIW–CRSO – państwowa osoba prawna – jest agencją wykonawczą w rozumieniu przepisów o finansach publicznych i jest instytucją właściwą w sprawach wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Podstawę prawną dla Programu stanowi

art. 23 UoNIW, zgodnie z którym NIW–CRSO zarządza programami wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, które w drodze uchwały przyjmuje Rada Ministrów.

Na podstawie art. 24 ust. 1 UoNIW, do zadań NIW–CRSO należy realizacja działań na rzecz wspierania rozwoju wspólnoty obywatelskiej i społeczeństwa obywatelskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności przez zwiększanie instytucjonalnej sprawności organizacji pozarządowych oraz innych zorganizowanych form społeczeństwa obywatelskiego, ich niezależności oraz profesjonalizmu, przy jednoczesnym zachowaniu ich obywatelskiego charakteru. Do zadań NIW–CRSO należy także edukacja obywatelska i kształtowanie postaw obywatelskich oraz wspieranie zaangażowania obywateli i organizacji obywatelskich w realizację zadań z zakresu edukacji formalnej i pozaformalnej (art. 24 ust. 3 pkt 6 UoNIW).

Równocześnie, zgodnie z art. 31 UoNIW, w ramach programów wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego NIW–CRSO może dofinansować rozwój instytucjonalny organizacji pozarządowych oraz podmiotów, o których mowa w art. 3 ust. 3 UoDPPIW, w tym kosztów organizacyjnych i administracyjnych ich działalności. Przepisy te wyznaczają zakres przedmiotowy i podmiotowy wsparcia, które będzie udzielane w ramach niniejszego Programu.

Podkreślić należy, że wszystkie programy wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego przygotowywane przez Komitet do spraw Pożytku Publicznego są skierowane na rozwój aktywności społecznej i obywatelskiej. Ten główny cel, realizowany przez wszystkie programy, łączy i spaja podejmowane na ich podstawie różne działania. Wśród wdrażanych dotychczas programów realizujących powyższy cel należy wskazać:

FIO⁶⁾ – rządowy program dotacyjny dla organizacji pozarządowych, w ramach którego są dofinansowywane projekty mające na celu zwiększenie zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych w życie publiczne. Dotacje są przyznawane na realizację projektów

⁶⁾ Uchwała nr 209/2013 Rady Ministrów z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie przyjęcia Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020 oraz uchwała nr 213/2017 z dnia 29 grudnia 2017 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020.

społecznych, a zakres możliwych do zrealizowania działań obejmuje wszystkie obszary działalności pożytku publicznego.

Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018–2030 PROO⁷⁾ – którego głównym celem jest wsparcie rozwoju instytucjonalnego organizacji społeczeństwa obywatelskiego oraz zwiększenie udziału tych organizacji w życiu publicznym. Dotacje w ramach programu są przydzielane na rozwój instytucjonalny organizacji oraz realizację ich celów statutowych.

Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych na lata 2018–2030⁸⁾ – stanowiący nową formę wsparcia organizacji harcerskich, będących partnerem państwa w działaniach na rzecz rozwoju i wychowywania młodych ludzi. Dotacje w ramach programu są udzielane na rozwój instytucjonalny ściśle powiązany z działalnością programową dotyczącą wsparcia kształcenia i działań programowych w organizacjach harcerskich.

Korpus Solidarności – Program Wspierania i Rozwoju Wolontariatu Długoterminowego na lata 2018–2030⁹⁾ – program, który ma przyczynić się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego przez wypracowanie i wdrożenie rozwiązań, które będą ułatwiać i zachęcać do systematycznego oraz długoterminowego angażowania się obywateli w wolontariat.

Biorąc pod uwagę finansowanie oraz cele Programu, kluczowe znaczenie ma ustawa z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych (Dz. U. z 2019 r. poz. 847, z późn. zm.). Na podstawie art. 88a tworzy ona FWRSO, którego dysponentem jest Przewodniczący Komitetu i którego przychodem jest 4% wpływów z dopłat z gier objętych monopolem państwa. Środki te będą w znaczącej części stanowiły źródło finansowania realizacji Programu. Zgodnie z art. 88a ust. 5 ww. ustawy wydatki FWRSO są przeznaczone na:

- działania nastawione na przygotowanie i wdrożenie systemowych rozwiązań służących

⁷⁾ Uchwała nr 104/2018 Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2018 r. w sprawie przyjęcia programu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego pod nazwą „Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018–2030 PROO”.

⁸⁾ Uchwała nr 138/2018 Rady Ministrów z dnia 2 października 2018 r. w sprawie przyjęcia programu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego pod nazwą „Rządowy Program Wsparcia Rozwoju Organizacji Harcerskich i Skautowych na lata 2018–2030”.

⁹⁾ Uchwała nr 137/2018 Rady Ministrów z dnia 2 października 2018 r. w sprawie przyjęcia programu wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego pod nazwą „Korpus Solidarności – Program Wspierania i Rozwoju Wolontariatu Długoterminowego na lata 2018–2030”.

wzmocnieniu i podniesieniu jakości działania całego sektora pozarządowego lub jego znaczących części (branż, środowisk),

- wspieranie rozwoju porozumień organizacji, platform współpracy, reprezentacji środowisk organizacji sektora pozarządowego,
- wspieranie działań statutowych organizacji sektora pozarządowego,
- rozwój instytucjonalny organizacji, w tym: budowanie stabilnych podstaw ich dalszego funkcjonowania, tworzenie perspektywicznych planów działania i finansowania, podnoszenie standardów pracy i zarządzania organizacją.

Program stanowi instrument interwencji publicznej, który będzie wdrażany na podstawie art. 88a ust. 7 ww. ustawy, zgodnie z którym Przewodniczący Komitetu określa, w drodze rozporządzenia, szczegółowe warunki uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań, o których mowa w ust. 5, tryb składania wniosków oraz przekazywania środków, biorąc pod uwagę priorytety społeczne i konieczność zapewnienia ciągłości realizowanych zadań. Planowane w ramach Programu dotacje nie mogą być udzielane na działania związane z prowadzeniem działalności gospodarczej.

PWRUL nie jest wymieniany lub wskazywany wprost w dokumentach strategicznych jak SOR oraz SRKS. W związku z powyższym nie jest programem rozwoju w rozumieniu art. 15 ust. 4 pkt 2 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2019 r. poz. 1295, z późn. zm.), z uwagi na fakt, że nie realizuje wprost celów zawartych w strategiach rozwoju, o których mowa w art. 9 pkt 3 tej ustawy. Program nie jest również programem wieloletnim w rozumieniu art. 136 ust. 2 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2019 r. poz. 869, z późn. zm.), tzn. nie został ustanowiony przez Radę Ministrów w celu realizacji strategii przyjętych przez Radę Ministrów.

4. Elementy diagnozy rozwoju uniwersytetów ludowych w Polsce

4.1. Kontekst historyczny

Pod koniec XIX wieku dotarły do Polski idee M.F.S. Grundtviga – twórcy duńskich uniwersytetów ludowych. Trafiły one na podatny grunt ze względu na pewne podobieństwa sytuacji i potrzeb, problemy i dążenia ówczesnej wsi polskiej oraz kultury narodowej czasu zaborów. Coraz powszechniejsza była potrzeba i konieczność uświadomienia społecznego i patriotycznego ludu – polskiego chłopstwa, a zarazem rozbudzenie w nim poczucia godności ludzkiej.

Za początki polskich uniwersytetów ludowych można uznać szkoły rolnicze powoływane między 1900 r. a 1914 r. na ziemiach Królestwa Polskiego z inicjatywy ruchu zaraniarskiego. Rozwój idei oraz organizacji uniwersytetów ludowych nastąpił w okresie międzywojennym. Cechą charakterystyczną był rozkwit programów akcentujących kreatywne funkcje pracy oświatowej. Ten etap działalności uniwersytetów ludowych był silnie związany z nurtem ideologii chłopskiej. W okresie międzywojennym na terenie Polski funkcjonowało blisko 80 placówek tego typu.

Do najbardziej znanych należały powstały w 1921 r., założony przez księdza Antoniego Ludwiczaka, Uniwersytet Ludowy w Dalkach koło Gniezna oraz Wiejskie Uniwersytety Orkanowe w Szycach i Gaci Przeworskiej prowadzone przez Ignacego i Zofię Solarzów.

Uniwersytety ludowe, jako instytucje pozaszkolnej oświaty dorosłych, przyczyniły się do upowszechnienia przekonania o istotnej roli kultury chłopskiej dla rozwoju kultury ogólnonarodowej. Były one aktywnie zaangażowane w proces popularyzacji wartości kultury chłopskiej. Celem tych działań było wychowanie młodego pokolenia chłopów w poczuciu własnej godności, wartości oraz wiary we własne możliwości.

Po II wojnie światowej szybko powrócono do idei rozwoju uniwersytetów ludowych. W 1945 r. powstało nawet Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych, zaś w 1948 r. liczba uniwersytetów ludowych zbliżała się do setki. Niestety w warunkach systemu stalinowskiego nie było miejsca na tego typu niezależną działalność. Uniwersytety ludowe stały się

elementem działań Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”. Gdy ten związek wcielono do Związku Młodzieży Polskiej nastąpiło powolne niszczenie uniwersytetów ludowych zakończone w 1952 r. ich likwidacją. Jak w przypadku wielu innych organizacji życia społecznego, w latach 1956 i 1957 zostały podjęte próby ich reaktywowania. Uniwersytety ludowe w liczbie ok. 10 zostały przypisane ponownie do odrodzonego Związku Młodzieży Wiejskiej, a w latach 70. XX wieku do powstałego Związku Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej. Stanowiły jednak raczej kuźnię kadr organizacji niż placówki kształcenia.

Rok 1980 to kolejny moment, w którym ponownie została podjęta próba odrodzenia ruchu uniwersytetów ludowych, jednak na przeszkodzie stanęło wprowadzenie stanu wojennego. Dopiero przełom polityczny w 1989 r. stworzył warunki, jak się wydawało, sprzyjające rozwojowi tej koncepcji. Mimo dużego wysiłku obywatelskiego, powołania kilku nowych placówek (ich liczba wzrosła do 13), pozytywnych doświadczeń i inicjatyw Kościoła Katolickiego – nie nastąpił oczekiwany rozwój i zakorzenienie się uniwersytetów ludowych w tkance społecznej. Zabrakło wówczas wsparcia instytucjonalnego, które stanowiłoby oparcie dla odradzającego się ruchu. Zabrakło rozwiązań systemowych analogicznych do tych, które umożliwiły stowarzyszeniom i fundacjom realizację zdefiniowanych zadań oświatowych.

4.2. Uniwersytet ludowy – idea

Twórcą idei uniwersytetu ludowego był Mikołaj Fryderyk Seweryn Grundtvig (1783–1872) – duński pastor, poeta i pedagog. Pierwszy uniwersytet ludowy oparty na jego pomysłach powstał w 1844 r. Zasadniczym założeniem tej koncepcji pedagogicznej było, że uniwersytet ludowy powinien być przede wszystkim *szkołą dla życia* (*skole for livet*). Żadna szkoła, zdaniem M.F.S. Grundtviga, nie stworzy dla nas nowego życia. Szkoła musi „zaplanować się sama” zgodnie z tym, na co jest w życiu zapotrzebowanie.

Celem tych działań poświęconych osobom wykluczonym jest włączenie ich do społeczeństwa przez oświecenie i edukację dorosłych, tak by stały się one aktywnymi uczestnikami życia kulturalnego, gospodarczego i politycznego. Jest to właściwe ze względu na ich dobro i rozwój osobisty, jak i ze względu na pożytek społeczeństwa.

Istotnym elementem pedagogiki Grundtviga jest zwrócenie w procesie edukacyjnym uwagi na:

- umiejętność uczenia się,
- kompetencje społeczne i obywatelskie,
- inicjatywność i przedsiębiorczość,
- świadomość i ekspresję kulturalną.

Istotną cechą tej pozaszkolnej instytucjonalnej formy oświaty dorosłych – *szkoły dla życia* – była i jest elastyczność gwarantująca skuteczną formułę edukacji dorosłych.

Współcześnie uniwersytety ludowe kontynuują misję wskazaną przez Grundtviga i realizują ją przez:

- kultywowanie tradycji lokalnych, regionalnych, narodowych,
- pielęgnowanie podstawowych wartości kultury europejskiej, takich jak poszanowanie godności i praw osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości wobec prawa,
- wspieranie rozwoju osobistego jednostek w wiejskich społecznościach i budowanie lokalnych więzi społecznych („wspólnoty uczącej się”),
- uświadamianie wyzwań globalnych współczesnego świata.

4.3. Uniwersytety ludowe w Polsce – stan obecny

W dniu 15 marca 2016 r. w Wieżycy odbyła się konferencja na temat przyszłości uniwersytetów ludowych, w trakcie której została powołana OSUL. Obecnie OSUL zrzesza 7 uniwersytetów ludowych: Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Uniwersytet Ludowy w Radawnicy, Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego, Ekologiczny Uniwersytet Ludowy, Nadbużański Uniwersytet Ludowy, Uniwersytet Ludowy w Adamowie i Zachodniopomorski Uniwersytet Ludowy. Członkostwo uniwersytetów ludowych w OSUL odbywa się przy zachowaniu zasad dobrowolności, równouprawnienia i otwartości. OSUL, począwszy od września 2018 r., jest zarejestrowanym stowarzyszeniem.

Celem strategicznym OSUL jest rozwój społeczeństwa obywatelskiego przez wspieranie uniwersytetów ludowych, tworzonych i funkcjonujących na obszarze Polski, na płaszczyźnie informacyjnej, organizacyjnej, promocyjnej i finansowej. Cechą charakterystyczną i mocną stroną OSUL jest zróżnicowanie zrzeszanych podmiotów, które zaowocowało otwartością w poszukiwaniu i definiowaniu głównych kierunków rozwoju uniwersytetów ludowych.

Uniwersytety tworzące OSUL mają też bardzo różną historię. Część z nich, jak Uniwersytet w Radawnicy, Kaszubski Uniwersytet Ludowy czy Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego, odwołuje się do wieloletnich doświadczeń działania. Inne, jak Ekologiczny Uniwersytet Ludowy, Nadbużański Uniwersytet Ludowy, Uniwersytet Ludowy w Adamowie czy Zachodniopomorski Uniwersytet Ludowy, to rezultaty pracy entuzjastów powstałe w ostatnich latach.

Uniwersytety ludowe z długą historią funkcjonowania dysponują zróżnicowaną ofertą działań i kierunków kształcenia. Przykładem może być tu Uniwersytet Ludowy w Radawnicy, który od wielu lat z powodzeniem zajmuje się edukacją formalną i pozaformalną, prowadzi szkoły dla dorosłych, policealne szkoły medyczne oraz Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii, oferuje również kursy i spotkania tematyczne dla osób starszych, niepełnosprawnych oraz zainteresowanych rękodziełem i pielęgnowaniem tradycji ludowych w regionie.

Z kolei Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego w Woli Sękowej to placówka wyspecjalizowana w dziedzinie rękodzieła artystycznego, której zasadniczym zadaniem jest organizacja kursów ukierunkowanych na naukę różnych form rękodzieła, takich jak: ceramika, tkactwo, wikliniarstwo, witraż, rzeźba w drewnie, haft, koronka. Absolwenci kursu mogą zakończyć go egzaminem czeladniczym lub mistrzowskim. Oprócz dwuletniego kursu placówka organizuje także różnorodne warsztaty. Z działalnością uniwersytetu są związane coroczne Międzynarodowe Akcje Artystyczne, a także plenery wzbogacające lokalną społeczność i krajobraz o nowoczesne dzieła sztuki rzeźbiarskiej.

Młodszy wiekiem Kaszubski Uniwersytet Ludowy w Wieżycy prowadzi z powodzeniem rozległą działalność na polach edukacji obywatelskiej, regionalnej oraz ekologicznej. Realizuje projekty edukacyjne we współpracy z różnymi organizacjami i samorządami Pomorza. Wspierając rozwój kultury regionalnej oraz chroniąc dziedzictwo kaszubskiej kultury ludowej, uniwersytet organizuje warsztaty dla twórców ludowych, nauczycieli i dzieci, których celem jest podtrzymanie ginących dziedzin rękodzieła i sztuki ludowej. Ważnym nurtem działań jest kształtowanie postaw proekologicznych, w tym także prace nad strategią ekorozwoju Kaszub.

Powstałe w ostatnich latach uniwersytety ludowe chętniej akcentują jedno, wybrane pole działalności. Dobrym przykładem jest tu Ekologiczny Uniwersytet Ludowy w Grzybowie

promujący ekologiczne rolnictwo i proponujący 2-letni kurs przygotowujący do prowadzenia ekologicznego gospodarstwa i egzaminu pozwalającego uzyskać kwalifikacje zawodowe rolnika. Jego oferta obejmuje także propozycje kursów krótkoterminowych.

Innego wyboru dokonali założyciele Nadbużańskiego Uniwersytetu Ludowego z siedzibą w Husince. Postanowili oni przyczynić się przede wszystkim do zachowania dziedzictwa kulturalnego regionu przez reaktywację i popularyzację tradycyjnego rzemiosła oraz umożliwienie młodym ludziom nabycia kwalifikacji zawodowych w zakresie tzw. zawodów „ginących”. Jest to jedno z działań, które miałyby przyczynić się także do zahamowania postępujących procesów wyludniania się południowego Podlasia.

Również na Podlasiu rozpoczął niedawno działalność Uniwersytet Ludowy w Adamowie, który czerpie z wzorów i korzysta ze wsparcia Ekologicznego Uniwersytetu Ludowego.

Mimo krótkiego czasu funkcjonowania dynamicznie rozwija swoją działalność Zachodniopomorski Uniwersytet Ludowy w Mierzynie. Jego oferta edukacyjna jest zróżnicowana i obejmuje zarówno kursy dla animatorów kultury, jak i kursy komputerowe dla seniorów czy zajęcia z zakresu kultury regionalnej lub rękodzieła.

Analiza działalności uniwersytetów ludowych prowadzi do wniosku, że wszystkie te placówki, niezależnie od dorobku i zakresu działania, dobrze służą ożywianiu aktywności obywatelskiej, zaspokajaniu potrzeb lokalnych społeczności, utrwalaniu lokalnych tradycji, kultury oraz rozwojowi „małych ojczyzn”. Bardzo pozytywnie należy ocenić fakt powołania sieci ogólnopolskiej. Dowodzi to zdeterminowania, jak i umiejętności organizacyjnych działaczy uniwersytetów, założycieli tej sieci. Są to elementy niezbędne – fundament dalszego rozwoju idei uniwersytetów ludowych, a tym samym powodzenia niniejszego Programu.

[4.4. Uniwersytety ludowe w Europie](#)

Idea uniwersytetów ludowych stworzona przez M.F.S. Grundtviga trafiła na podatny grunt w wielu krajach europejskich, ale najlepiej i trwale przyjęła się w krajach nordyckich oraz krajach Europy Środkowej. Obecnie działające w tych krajach uniwersytety ludowe różnią się

umocowaniem prawnym i sposobem finansowania, łączy je natomiast elastyczna formuła kształcenia, otwarta na aktualne potrzeby.

Dania

W Danii, która jest ojczyzną koncepcji uniwersytetów ludowych, funkcjonuje ich obecnie ponad 70 i są stowarzyszone w jednym związku. Ich działanie jest uregulowane ustawowo. Kontynuują one pierwotny model szkoły z internatem. Wspólnym wysiłkiem zostały opracowane modele nauczania dla 7 typów szkół, w których są realizowane dwie ścieżki nauczania – akademicka oraz skupiona na umiejętnościach życiowych i udziale w życiu publicznym. Dzięki zmianom programowym nauka na uniwersytetach ludowych ponownie nabrała atrakcyjności. W roku szkolnym 2018 w organizowanych przez nie kursach wzięło udział 44 tys. osób.

Szwecja

Pierwszy uniwersytet ludowy w Szwecji powstał w 1868 r. Obecnie działa ich 150 i są one ważnym elementem systemu edukacji. Uniwersytety ludowe w zdecydowanej większości (107) są prowadzone przez organizacje i stowarzyszenia, natomiast część z nich (43) jest dziełem lokalnych samorządów. W przeciwieństwie do Danii w Szwecji nie przyjęto standardowego modelu dla wszystkich uniwersytetów. Każdy z nich ma swobodę wyboru przedmiotów i metod nauczania w ramach ogólnie określonych przepisami prawnymi.

Norwegia

W Norwegii działa obecnie około 80 uniwersytetów ludowych oferujących zróżnicowane programy studiów zarówno w postaci krótkich kursów (2–94 dni), jak i dłuższych dziesięciomiesięcznych. W skali roku z nauki w nich korzysta ok. 8 tys. osób. Głównym celem ich działania jest integracja oraz walka z wykluczeniem. Wiele z uniwersytetów odwołuje się do chrześcijaństwa jako fundamentu duchowego i idei uniwersytetów ludowych.

Finlandia

Uniwersytety ludowe cieszą się dużą popularnością w Finlandii, gdzie działa ich blisko 180. Są prowadzone przez różnorodne podmioty publiczne i prywatne. Rocznie w prowadzonych tam zajęciach uczestniczy ponad 600 tys. osób (wobec 5,5 mln ludności). Zajęcia są płatne. Programy kształcenia są zróżnicowane i brak wspólnego dla wszystkich standardu.

Niemcy

Uniwersytety ludowe w Niemczech były niezwykle popularne w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku, natomiast po 1933 r. w większości przestały istnieć. Odrodziły się dopiero po II wojnie światowej. Przechodziły przemiany organizacyjne i programowe związane z przemianami społeczno-gospodarczymi Niemiec. Na początku XXI wieku uniwersytety ludowe w Niemczech przeżyły kryzys związany z ograniczeniami budżetowymi oraz zmianami strukturalnymi w rolnictwie. Konieczne było dostosowanie formuły działania do nowych okoliczności. Zrezygnowano m.in. z tradycyjnej nazwy „*Heimvolkshochschule*”. Od 2005 r. stowarzyszenie zrzeszające uniwersytety nosi nazwę „*Verband der Bildungszentren im ländlichen Raum e.V.*” („Stowarzyszenie Ośrodków Edukacji na Obszarach Wiejskich”). Również inne wiejskie ośrodki edukacyjne stały się członkami Związku łączącego obecnie ok. 50 instytucji.

4.5. Uniwersytety ludowe – otoczenie

Uniwersytety ludowe to instytucje edukacji osób dorosłych. Charakterystycznym dla Polski zjawiskiem jest dysproporcja między dynamicznym rozwojem edukacji dla osób do około 24. roku życia przy jednoczesnym, relatywnie niskim, poziomie udziału w kształceniu i szkoleniu osób od około 25. roku życia. Mniej więcej od tego wieku głównym miejscem zorganizowanego instytucjonalnie uczenia się dorosłych przestaje być otoczenie podobne do szkoły i uczelni, a staje się miejsce pracy oraz miejsca różnego rodzaju zorganizowanej aktywności (społecznej, obywatelskiej, kulturalnej, czasu wolnego itp.)¹⁰⁾. Tymczasem w Polsce uczestnictwo w edukacji w tym drugim okresie jest odbierane jako kontynuacja szkolnych wzorów edukacji. Niewystarczająco zwraca się uwagę na to, że:

- w większości krajów uczestnictwo dorosłych w edukacji formalnej jest stosunkowo niskie, a duży dystans Polski do czołówki krajów UE i OECD w edukacji dorosłych widoczny jest przede wszystkim w uczestnictwie w edukacji pozaformalnej,

¹⁰⁾ W programach UE i OECD na rzecz uczenia się dorosłych uznaje się za nie osoby, które ukończyły cykl inicjalnego kształcenia w szkołach i uczelniach przed wejściem na rynek pracy niezależnie od tego, jak długo takie kształcenie trwało. W nawiązaniu do tego w międzynarodowej statystyce edukacyjnej za osoby dorosłe uznaje się osoby od 25. roku życia.

- edukacja pozaformalna w dobrym wydaniu ma specyfikę odróżniającą ją od edukacji formalnej, przez co stanowi jej istotne uzupełnienie – do najważniejszych cech tej edukacji należy elastyczność organizacyjna, zdolność szybkiego dostosowywania treści edukacyjnych do zmian w gospodarce i społeczeństwie oraz silne powiązanie z praktyką,
- edukacja pozaformalna, która naśladuje wzory edukacji formalnej, jest mało atrakcyjna dla dorosłych w wieku 25+ zaangażowanych w obowiązki zawodowe, rodzinne i społeczne (tacy dorośli zwykle nie mają czasu na edukację podobną do formalnej i zwykle nie widzą jej jako rzeczywiście im potrzebnej),
- edukacja dorosłych odbierana jako zbliżona do edukacji formalnej jest szczególnie nieskuteczna w Polsce jako kraju, w którym udało się znacznie szerzej upowszechnić edukację i wykształcenie na poziomie co najmniej średnim II stopnia niż w większości krajów UE i OCED (łącznie z ww. pięcioma krajami z Europy Północnej i Środkowej) – ponad 92,6% dorosłych w Polsce w wieku 25–64 lata ma takie wykształcenie wobec 78,3% w UE i np. 83,2% w Norwegii – osoby te nie widzą wyraźnej potrzeby uzupełniania wykształcenia w trybie szkolnym.

Według danych Eurostat uczestnictwo dorosłych w edukacji formalnej jest stosunkowo niskie zarówno w UE, jak i w Polsce. Znacznie wyższe jest uczestnictwo w edukacji pozaformalnej. Na potrzebę rozdzielenia specyfiki badania uczestnictwa dorosłych od 25. roku życia w edukacji formalnej i pozaformalnej zwrócili uwagę eksperci z Uniwersytetu Jagiellońskiego projektujący ogólnokrajowe badanie Bilans Kapitału Ludzkiego (koordynowane przez PARP). W pierwszej edycji badań głównym wnioskiem było, że większość osób dorosłych w Polsce nie uczestniczy w kształceniu i szkoleniu (kojarzonych silnie z edukacją w trybie szkolnym) i nie widzi takiej potrzeby. W drugiej edycji, sformułowana została teza, że większość dorosłych osób w Polsce uczy się i widzi taką potrzebę, choć niekoniecznie w formach przypominających szkołę.

Powyższe wskazuje na to, iż aby skutecznie zwiększać uczestnictwo dorosłych w Polsce w kształceniu i szkoleniu po zakończeniu tradycyjnych ścieżek edukacji formalnej, należy rozumieć to uczestnictwo szerzej. Nie tylko jako powtarzające wzory wykładów znanych ze

szkół i uczelni, ale przede wszystkim jako bardzo zróżnicowany i wciąż zmieniający się proces nabywania umiejętności realizowany w różny sposób, w różnym czasie i miejscach. Szczególnie ważne jest odkrywanie nabywania umiejętności przez praktykę.

Mimo jednych z najwyższych wskaźników upowszechnienia wykształcenia co najmniej średniego II stopnia wśród najbardziej rozwiniętych krajów, ich wpływ na rzeczywiste umiejętności osób dorosłych w Polsce nie jest równie zadowalający. Świadczy o tym poziom umiejętności podstawowych, które stanowią fundament dla uczenia się przez całe życie oraz nabywania innych umiejętności kluczowych ważnych do radzenia sobie w różnych sytuacjach (opisanych wyżej w części wstępnej) i umiejętności specjalistycznych. Poziom umiejętności podstawowych w rozwiniętych gospodarczo krajach jest monitorowany w badaniu OECD/PIAAC. Niski poziom tych umiejętności jest definiowany jako poziom 1 i poniżej w 5-stopniowej skali biegłości. Taki poziom wskazuje na zagrożenie pozycji osób na rynku pracy oraz ich aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie. Według badania PIAAC (2012 r.) 18,8% osób w wieku 16–65 lat w Polsce cechuje niska umiejętność rozumienia informacji i używania tego w różnych sytuacjach, przy czym średnia dla OECD wynosi 19,7%.

Cecha ta jest silnie uzależniona od wieku – w Polsce dotyczy 10,1% osób w wieku 16–24 lata (średnia OECD – 14,0%) oraz 27,9% osób w wieku 55–65 lat (średnia OECD – 29,1%). W Polsce 23,5% osób w wieku 16–65 lat cechuje niska umiejętność prowadzenia różnego rodzaju kalkulacji, przy czym średnia dla OECD wynosi również 23,5%. Cecha ta dotyczy 16,8% osób w wieku 16–24 lata (średnia OECD - 20,0%) oraz 33,7% osób w wieku 55–65 lat (średnia OECD – 32,8%). Według europejskiego badania społeczeństwa informacyjnego (2019) odsetek osób w wieku 16–74 lata w Polsce niemających co najmniej podstawowych umiejętności cyfrowych wynosi 56%, wobec 44% w UE. Ta cecha jest również silnie skorelowana z wiekiem – w Polsce dotyczy 20% osób w wieku 16–24 lata (podobnie jak w UE) oraz 84% osób w wieku 55–74 lata (w UE – 67%).

Kształcenie i szkolenie dorosłych w Polsce jest związane głównie z potrzebami pracodawców dotyczącymi nowych umiejętności i kwalifikacji pracowników. To pracodawcy są inicjatorami i finansują tego typu przedsięwzięcia skierowane głównie do osób, które już mają wysokie kwalifikacje. Mniejsze szanse kształcenia mają osoby o niższych kompetencjach.

Zauważyć jednak trzeba, jak wynika z danych GUS, że w I kwartale 2019 r. w Polsce było ponad 5 mln osób pełnoletnich w wieku produkcyjnym (przed emeryturą) biernych zawodowo (nie wlicza się tu zarejestrowanych bezrobotnych) oraz ponad 7,3 mln osób niepracujących powyżej 60/65. roku życia. Tej olbrzymiej grupy ludzi nie dotyczą formy edukacji związane z zatrudnieniem.

Do cech charakterystycznych obrazu polskiego społeczeństwa należy niska aktywność zawodowa osób w wieku poprodukcyjnym, np. według danych GUS w I kwartale 2019 r. dla osób w wieku poprodukcyjnym współczynnik aktywności zawodowej wynosił 8,1%. Relatywnie niska, w stosunku do innych krajów UE, jest także aktywność zawodowa osób w wieku 55–64 lata (50%)¹¹⁾. Wysoki pozostaje także odsetek osób w wieku 50 lat i więcej nieaktywnych na polu sportu, kultury oraz niedziałających na rzecz społeczności lokalnej.

Badania aktywności edukacyjnej dorosłych wskazują, że najczęściej podnoszą swoje umiejętności osoby dobrze wykształcone, pracujące w dużych firmach i mieszkające w dużych miastach. Obserwując wyniki badań na przestrzeni ostatnich lat, można stwierdzić, że wsparcie działań w zakresie aktywności edukacyjnej dorosłych ze środków publicznych, w tym wsparcie kapitału ludzkiego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, przyniosło jedynie ograniczone efekty odnośnie do dorosłych, którym wsparcie w zakresie rozwoju umiejętności jest najbardziej potrzebne. Zatem dotyczy to osób, które będą mogły korzystać ze wsparcia rozwijającej się sieci uniwersytetów ludowych i podobnych inicjatyw (m.in. należą do nich Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji, które są opisane poniżej).

W 2010 r. Komitet Regionów UE wydał dokument pod tytułem „Zwalczanie analfabetyzmu funkcjonalnego – opracowanie ambitnej europejskiej strategii przeciwdziałania wykluczeniu i wspierania rozwoju osobistego”. W dokumencie stwierdza się, że analfabetyzm funkcjonalny dotyka wszystkich grup wiekowych, przede wszystkim ludzi po 45. roku życia; występuje zarówno w miastach, jak i środowiskach wiejskich; nie dotyczy jedynie osób wykluczonych z rynku pracy (połowa osób dotkniętych analfabetyzmem pracuje zawodowo) i nie jest

¹¹⁾ Informacja o rynku pracy w pierwszym kwartale 2019 r. (dane wstępne) z dnia 27 maja 2019 r. jest dostępna pod adresem:
[https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5475/12/37/1/monitoring_rynku_pracy_-_kwartalna_informacja_o_rynku_pracy_w_pierwszym_kwartale_2019.pdf](https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5475/12/37/1/monitoring_ryнку_pracy_-_kwartalna_informacja_o_rynku_pracy_w_pierwszym_kwartale_2019.pdf).

fenomenem łączącym się z migracją (trzy czwarte analfabetów po pięciu latach zamieszkania w nowym kraju posługuje się wyłącznie językiem kraju pobytu)¹²⁾. Tym zjawiskiem jest dotknięte także polskie społeczeństwo¹³⁾.

W Polsce istnieje rozbudowany system edukacji (kształcenia i szkolenia) osób dorosłych. Najłatwiej diagnozowany jest on we wzorach zbliżonych do edukacji formalnej rozwijanych w trzech obszarach resortowych: 1) w systemie oświaty (szkoły dla dorosłych i formy pozaszkolne); 2) w systemie szkolnictwa wyższego – studia podyplomowe i szkolenia; 3) w systemie instytucji rynku pracy – w tym zakresie najbardziej rozbudowany jest system szkoleń bezrobotnych.

W systemie oświaty jest prowadzone kształcenie ustawiczne obejmujące:

- kształcenie w szkołach dla dorosłych (szkole podstawowej i liceum ogólnokształcącym), branżowych szkołach II stopnia i szkołach policealnych,
- uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych w formach pozaszkolnych przez osoby, które spełniły obowiązek szkolny (do form pozaszkolnych dla dorosłych zalicza się: 1) kwalifikacyjny kurs zawodowy; 2) kurs umiejętności zawodowych; 3) kurs kompetencji ogólnych; 4) kurs, inny niż wymienione w pkt 1–3, umożliwiający uzyskiwanie i uzupełnianie wiedzy, umiejętności i kwalifikacji zawodowych.

W roku szkolnym 2018/2019 do szkół dla dorosłych, łącznie z policealnymi, uczęszczało 317,4 tys. osób, w tym w wieku 30 i więcej lat 88,4 tys., tj. niespełna 28%. Przy czym szkoły podstawowe i licea ogólnokształcące dla dorosłych są zdominowane przez najmłodszych dorosłych – do wieku dwudziestu kilku lat (w związku z tym nie są one ujmowane w międzynarodowej statystyce edukacji osób dorosłych, która dotyczy osób w wieku 25+).

¹²⁾ Opinia Komitetu Regionów „Zwalczanie analfabetyzmu funkcjonalnego – Opracowanie ambitnej europejskiej strategii przeciwdziałania wykluczeniu i wspierania rozwoju osobistego” (Dz. Urz. UE C z 01.07.2010 , str. 26; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52009IR0093>).

¹³⁾ Przybylska E., Pytanie o alfabetyzację dorosłych i zaangażowanie uniwersytetów ludowych, w: Uniwersytety Ludowe a budowanie społeczeństwa obywatelskiego w XXI wieku. Materiały konferencyjne.

W głównej z form pozaszkolnych, tj. w kwalifikacyjnym kursie zawodowym (KKZ), uczestniczyło 75,6 tys. osób, przy czym dotyczy to KKZ organizowanych w jednostkach systemu oświaty (statystyka oświatowa nie obejmuje osób aktywnych poza systemem oświaty). Około 45% osób uczestniczących w KKZ miało 30 lat i więcej. W innych formach pozaszkolnych dla dorosłych oraz w innych formach edukacji prowadzonych przez niepubliczne placówki kształcenia ustawicznego w systemie oświaty uczestniczyło 949,8 tys. osób¹⁴⁾.

Oprócz systemu edukacji formalnej dla osób dorosłych istnieją także formy edukacji pozaformalnej. W wymienionych wyżej obszarach obejmują one: w systemie oświaty – oferty niepublicznych placówek kształcenia ustawicznego, w systemie szkolnictwa wyższego – szkolenia i doradztwo realizowane w ramach tzw. III misji szkolnictwa wyższego, w systemie instytucji rynku pracy – oferty instytucji niepublicznych. Ponadto należy wskazać, że w Polsce nie ma jeszcze tradycji stałego monitorowania zróżnicowanych przejawów edukacji pozaformalnej dorosłych w innych obszarach resortowych, w tym w instytucjach gospodarki i rolnictwa, nauki, kultury i społeczeństwa obywatelskiego, administracji, cyfryzacji, sportu i turystyki, opieki i profilaktyki zdrowotnej, wsparcia rodzin, pomocy społecznej, bezpieczeństwa publicznego, ochrony środowiska itp. Istnieją też rozbudowane instytucje edukacyjne, które nie mają afiliacji resortowej. Przykładem są Uniwersytety III Wieku (UTW), których było 640 w 2018 r., z czego 599 wzięło udział w badaniu GUS. Prowadziły one działalność edukacyjną dla ponad 113 tys. słuchaczek i słuchaczy – w większości kobiet w wieku 60+. Większość z tych placówek nie była związana z uczelniami, jedynie kilka było zarejestrowanych jako niepubliczne placówki kształcenia ustawicznego w systemie oświaty. Większość działała na podstawie przepisów o stowarzyszeniach i fundacjach poza systemem oświaty i szkolnictwa wyższego.

Znaczna część ofert edukacji pozaformalnej jest wzorowana na edukacji formalnej (typowym przykładem są kursy organizowane dla grup dorosłych podobnie jak zajęcia w klasach szkolnych dla dzieci i młodzieży). Zwykle korzystają z nich osoby lepiej wykształcone

¹⁴⁾ Należy przy tym zwrócić uwagę, że w tej liczbie nie mieszczą się wszyscy słuchacze dotychczas funkcjonujących uniwersytetów ludowych, gdyż większość z nich została wpisana do ewidencji niepublicznych placówek kształcenia ustawicznego w systemie oświaty.

i zmotywowane do uczenia się. Nie są one wystarczająco użyteczne i atrakcyjne dla osób, dla których istotne jest powiązanie zdobywanych umiejętności z praktycznym ich zastosowaniem w życiu codziennym i pracy dla poprawy swojej sytuacji. Konsekwencją tej sytuacji może być zagrożenie wykluczeniem społecznym, które obejmuje nie tylko osoby o niskich umiejętnościach, ale również ich rodziny, w tym dzieci, które często dziedziczą problemy rodziców. Problem ten z większą intensywnością będzie dotyczyć obszarów już obecnie zagrożonych marginalizacją z powodów społeczno-ekonomicznych.

Z uwagi na fakt, że opisane problemy dotyczą także innych krajów członkowskich UE, poświęcono im w perspektywie 2007–2013 program szczegółowy UE Grundtvig w ramach programu działań wspólnotowych UE „Uczenie się przez całe życie” (LLP). W kończącej się perspektywie finansowej jego kontynuacją stał się Program Erasmus+ 2014–2020, którego jeden z modułów dotyczy kształcenia dorosłych. Choć głównym wątkiem Erasmus+ jest rozwój kapitału społecznego wśród osób młodych, w tym ich zdolności w zakresie aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie, to obejmuje on również działania z zakresu uczenia się nieformalnego.

Korzystając z funduszy europejskich na gruncie polskim, w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020 (PO WER), Działanie 2.14 Rozwój narzędzi dla uczenia się przez całe życie, podjęto prace na rzecz aktywności edukacyjnej osób dorosłych w zakresie rozwijania potrzebnych na rynku pracy kompetencji kluczowych na terenach defaworyzowanych. W tym celu Ministerstwo Edukacji Narodowej ogłosiło dwa konkursy, których celem było stworzenie LOWE na terenie całego kraju. W ramach pierwszego konkursu (ogłoszonego w 2016 r.) udzielono grantów na utworzenie i prowadzenie 50 LOWE. W kolejnym konkursie, ogłoszonym w 2019 r., założono utworzenie następnych 100 LOWE do końca 2022 r.

Głównym zadaniem obu konkursów było uruchomienie (na podstawie zasobów i potencjału szkół) LOWE prowadzących w środowisku lokalnym działania na rzecz:

- aktywizacji edukacyjnej i rozwoju umiejętności kluczowych osób dorosłych, jako podstawy dla uczenia się przez całe życie i radzenia sobie w różnych sytuacjach,

- mobilizacji i tworzenia partnerstw lokalnych instytucji (w gminie i powiecie) z różnych, wymienionych wyżej obszarów resortowych na rzecz uczenia się i rozwoju umiejętności osób dorosłych,
- poprawy sytuacji osób z obszarów defowaryzowanych (zdegradowanych, popegeerowskich, powojkowych, przemysłowych i innych o największych potrzebach w zakresie edukacji dorosłych).

Mimo, że LOWE działają na bazie szkół, w tym głównie szkół podstawowych w mniejszych miejscowościach, to są przykładem edukacji pozaformalnej. Ich oferta edukacyjna nie opiera się na podstawie programowej kształcenia ogólnego w szkołach, ale na diagnozie potrzeb osób dorosłych w zakresie umiejętności jako drogi do poprawy swojej sytuacji. Ponadto zajęcia edukacyjne mogą być organizowane w dowolnym miejscu, czasie i formach, z wykorzystaniem potencjału instytucji zaangażowanych w lokalnych partnerstwach na rzecz rozwoju umiejętności dorosłych (np. obejmują zajęcia praktyczne, w tym także na rzecz rozwoju małej przedsiębiorczości, o ile stwierdza się taką potrzebę).

LOWE i uniwersytety ludowe to propozycje komplementarne względem siebie, mogące trafić do nieco innych adresatów. Warto zwrócić uwagę na niebagatelny aspekt psychologiczny, a mianowicie fakt, że LOWE bazują na strukturach i infrastrukturze instytucji edukacji formalnej, co samo w sobie może stanowić barierę dla osób odczuwających dyskomfort z powodu swoich braków edukacyjnych i niechęć do ujawnienia tego faktu przez „powrót do szkoły”. Dla tych osób uniwersytety ludowe mogą być ofertą łatwiejszą do akceptacji. Innym atutem, który w przypadku wielu osób dorosłych może zadecydować o wyborze uniwersytetów ludowych, jest grundtvigiańska metoda edukacyjno-wychowawcza pozwalająca na większe zaangażowanie uczestników w kształtowanie procesu edukacyjnego.

Inny istotny aspekt to fakt, że istniejące oferty kształcenia dorosłych nie stwarzają uczestnikom możliwości odpowiedzi na pytanie o ich tożsamość – jako mieszkańców danego regionu, uczestników wspólnoty, w której żyją, uczą się, pracują, zakładają rodzinę i angażują się w życie społeczne.

Pozaformalny, praktyczny charakter edukacji oferowany w ramach koncepcji uniwersytetów ludowych – „szkół dla życia” wydaje się adekwatny do potrzeb wynikających z zarysowanej wyżej diagnozy.

Metodologia kształcenia na uniwersytetach ludowych kładzie nacisk na praktyczny aspekt zdobywanej wiedzy – uczenie przez działanie i doświadczenie. Proces uczenia się nie jest tu sformalizowany, odbywa się w interakcji z innymi uczestnikami, angażuje całą osobę, nie tylko jej intelekt. W związku z tym uniwersytety ludowe mają szansę stać się istotnym elementem systemu kształcenia dorosłych, a przez wpisana w ich misję elastyczność – być adekwatną odpowiedzią na specyficzne potrzeby lokalnych społeczności.

4.6. Uniwersytet ludowy jako przestrzeń kształtowania postaw i wspólnot obywatelskich

W analizie sytuacji nie należy pomijać wątku rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Powszechnie znane deficyty w zakresie aktywności społecznej Polaków skłaniają do tego, by widzieć w rozwoju uniwersytetów ludowych jeszcze jeden sposób na promowanie postaw zaangażowania w życie lokalnej społeczności.

Przemawia za tym wizja twórcy koncepcji uniwersytetów ludowych M.F.S. Grundtviga, tradycja działalności uniwersytetów ludowych w Polsce nierozłącznie związana z edukacją obywatelską i społecznym zaangażowaniem, aktualny profil aktywności i dorobek działających współcześnie uniwersytetów ludowych oraz doświadczenia tych krajów, które uczyniły te uniwersytety trwałym elementem systemu kształcenia i edukacji obywatelskiej.

Uniwersytety ludowe oferują swoim uczestnikom możliwość zespołowego doświadczania kultury i historii, a także umacniają poczucie przynależności do wspólnoty. To buduje w nich poczucie własnej wartości, zdolność podejmowania decyzji i odpowiedzialności za wspólnotę – fundament obywatelskiego zaangażowania.

5. Cele Programu

Głównym celem PWRUL jest rozwój edukacji dorosłych w formie grundtvigiańskich uniwersytetów ludowych:

- umożliwiających rozwój osobisty, zawodowy i zwiększenie aktywności obywatelskiej,
- wpływających na rozwój społeczności lokalnych,
- oddanych zachowywaniu oraz przekazywaniu tradycji i dziedzictwa narodowego

– przez wzmacnianie potencjału instytucjonalnego placówek, podnoszenie jakości ich działalności programowej, zwiększanie zasięgu i dostępności ich oferty edukacyjnej oraz wsparcie działań zmierzających do zapewnienia uniwersytetom ludowym trwałej podmiotowości w polskim systemie edukacji.

Dla osiągnięcia wyżej zdefiniowanego celu Program zakłada wsparcie już istniejących uniwersytetów ludowych, reaktywację placówek, które z różnych przyczyn zaprzestały czynnej działalności edukacyjnej, tworzenie nowych uniwersytetów ludowych i wspieranie ich rozwoju, oddziaływanie na społeczności lokalne, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotów o podobnej misji, celach i zadaniach, a także budowanie sieci i partnerstw oraz popularyzację modelu edukacji grundtvigiańskiej.

Realizacja celów szczegółowych Programu umożliwi osiągnięcie takich efektów, jak:

- uzyskanie zrozumienia i uznania wartości idei uniwersytetów ludowych przez społeczeństwo oraz organy rządowe i samorządowe odpowiedzialne za system oświaty,
- wzrost zainteresowania proponowaną ofertą edukacyjną wśród potencjalnych odbiorców,
- uregulowanie statusu właścicielskiego obiektów, w których zlokalizowano placówki,
- rozwiązanie problemów z finansowaniem działalności programowej,
- włączenie i wykorzystanie w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego potencjału i możliwości, jakie stwarza sprawdzona koncepcja wyższej szkoły ludowej, zwanej uniwersytetem ludowym,

- zapewnienie środków na rozwój instytucjonalny działających uniwersytetów ludowych oraz na zwiększenie liczby placówek przez reaktywację wcześniej istniejących i tworzenie nowych placówek.

Cele szczegółowe Programu zdefiniowane są następująco:

Cel 1. Rozwój instytucjonalny uniwersytetów ludowych i zwiększenie liczby placówek

Przełom polityczny i transformacje ustrojowe wraz z powstaniem III RP wydawały się szansą odbudowy ruchu polskich uniwersytetów ludowych, ze względu na powrót do pluralizmu ideowego i organizacyjnego charakterystycznego dla ich działalności w latach 1921–1939. Niestety okazało się, że zamiast uzyskania nowych możliwości dokonano się niemal unicestwienie instytucjonalnej formy uniwersytetów ludowych. Władze całkowicie przestały interesować się istotą, funkcją i kondycją uniwersytetów ludowych, traktując je jako niechcianą spuściznę PRL. Placówki te, rzucone w żywioł wolnego rynku, mechanizmy komercjalizacji i powszechną zasadę samofinansowania się, po krótkiej walce o istnienie w większości zaprzestały swojej działalności.

Przyczyny zamknięcia poszczególnych uniwersytetów ludowych należałoby zapewne rozważyć indywidualnie, niemniej niektóre z nich mają wspólne korzenie, wśród których można wskazać:

- brak przychylności i zrozumienia idei uniwersytetów ludowych przez władze oświatowe,
- brak zainteresowania proponowaną ofertą edukacyjną wśród potencjalnych odbiorców,
- niezrozumienie istoty funkcjonowania uniwersytetu ludowego i możliwości, które daje, wśród regionalnych i lokalnych samorządów,
- niejasny status właścicielski obiektów, w których zlokalizowano placówki,
- narastające problemy z finansowaniem działalności programowej.

Spośród kilkunastu placówek funkcjonujących jeszcze w latach 80. ubiegłego wieku, po okresie transformacji utrzymało się jedynie kilka.

Mimo uwzględnienia kwestii edukacji obywatelskiej w podstawie programowej w treściach nauczania wielu przedmiotów, świadome i aktywne uczestnictwo obywateli w życiu społecznym i stosowanie w praktyce zasad demokratycznego funkcjonowania państwa pozostaje wyzwaniem.

Nie została dotąd wypracowana nowa uniwersalna forma edukacji obywatelskiej i raczej nie wydaje się to możliwe, z uwagi na różnorodność społeczno-kulturową oraz złożoność rzeczywistości, jaką jest społeczeństwo obywatelskie. Skoro Polska ciągle potrzebuje skutecznej edukacji obywatelskiej i programów modernizacji życia społecznego, idea uniwersytetu ludowego – a więc formuły oświatowej, która właśnie w tych kwestiach odnotowała znaczące efekty edukacyjne w różnych krajach w przeszłości i obecnie – powinna być podjęta i rozwijana na nowo, stanowiąc znaczącą formę oświaty dorosłych w naszym kraju, prawdziwą „szkołę dla życia”, inkubator lokalnych elit, zwłaszcza na obszarach wiejskich.

Śladem działań elit politycznych krajów skandynawskich, Holandii czy Niemiec (lub choćby Polski okresu międzywojennego, w której tradycjach wielu współczesnych polityków poszukuje skutecznych wzorców), realizacja Programu ma na celu włączenie i wykorzystanie w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego potencjału i możliwości, jakie stwarza sprawdzona koncepcja wyższej szkoły ludowej, zwanej uniwersytetem ludowym.

Pierwszym i naturalnym kierunkiem wsparcia umożliwiającego wykorzystanie potencjału uniwersytetów ludowych jest zatem zapewnienie środków na rozwój instytucjonalny działających uniwersytetów ludowych oraz na zwiększenie liczby placówek. Dla osiągnięcia trwałej efektywności Programu i uzyskania niezbędnego minimum dostępności oraz upowszechnienia edukacji dorosłych w formie grundtvigiańskich uniwersytetów ludowych, w okresie wdrażania Programu, zakładane jest osiągnięcie liczby ok. 50 placówek, tj. średnio 3 uniwersytetów ludowych w każdym regionie kraju.

Cel 2. Rozwój oferty edukacyjnej oraz społecznego oddziaływania uniwersytetów ludowych

Po wielu latach zaniedbań w pielęgnowaniu i rozwoju polskiej tradycji uniwersytetów ludowych, ta sprawdzona w Polsce i innych krajach forma edukacji dorosłych wymaga nie tylko

odbudowy infrastruktury instytucjonalnej, ale również wypracowywania nowych, odpowiadających dzisiejszym czasom koncepcji wychowawczych i programowych. System wspierania i rozwoju współczesnego modelu uniwersytetów ludowych powinien być powiązany ze strategiami budowania nowego modelu gospodarki oraz wdrażanymi strategiami rozwiązywania problemów społecznych. Tworzona oferta edukacyjna powinna zaspokajać potrzebę kreowania aktywnych postaw obywatelskich i gotowości do współpracy w odpowiedzialnym przekształcaniu zastanej rzeczywistości.

Z uwagi na to, że słabości systemu edukacji dorosłych wyraźnie rzutują zarówno na poziom wskaźników dotyczących samej edukacji ustawicznej w Polsce, jak i kompetencji społecznych dorosłych mieszkańców kraju, kreowana oferta programowa powinna uwzględniać i wspierać zdiagnozowane obszary niewystarczającej aktywności państwa oraz deficytów szeroko pojętego systemu kształcenia ustawicznego.

Uniwersytety ludowe mają pełnić rolę kulturotwórczą w środowiskach lokalnych. Proponowane przez uniwersytety ludowe programy i projekty mogłyby stać się częścią szerszego programu rozwoju edukacji obywatelskiej i zachowania dziedzictwa w środowiskach lokalnych.

Rolą uniwersytetów ludowych powinna być mobilizacja i lepsze wykorzystanie zasobów społeczności lokalnych dla rozwoju kapitału ludzkiego, kapitału społecznego, a także potencjału instytucjonalnego (w tym infrastrukturalnego). Wspieranie uczestnictwa w kulturze oraz powiązanie działalności oświatowej uniwersytetów ludowych z życiem lokalnej społeczności, dzięki działalności podejmowanej na podstawie współpracy z podmiotami takimi jak: parafie, biblioteki, domy kultury, domy ludowe, kluby młodzieżowe, muzea, organizacje pozarządowe czy podmioty gospodarcze, będzie dodatkowym atutem oferty edukacyjnej uniwersytetów ludowych. Planowanie współpracy i poszukiwanie synergii w realizacji zadań przez różne podmioty może zaowocować lepszym wykorzystaniem istniejącej infrastruktury i zasobów stanowiących własność całej społeczności lokalnej.

Współpraca lokalna, szczególnie w przypadku tworzenia integralnych składowych elementów programowych, jak np. edukacja obywatelska, zapobieganie wykluczeniu czy uczestnictwo

w kulturze, może stać się również ważnym elementem budowania więzi i tożsamości środowiska uniwersytetów ludowych.

Aby to osiągnąć „szkoła dla życia”, jako model edukacji obywatelskiej, wymaga wypracowywania przez polskie uniwersytety ludowe oferty edukacyjnej umożliwiającej jednocześnie autonomiczne kształtowanie tożsamości uniwersytetów ludowych, zgodnie z ich tradycją i przy zachowaniu specyfiki oraz indywidualności każdej z placówek.

Szczególnymi kierunkami rozwoju oferty edukacyjnej powinny stać się:

- rozwijanie kompetencji kluczowych oraz prowadzenie działań inkluzyjnych na rzecz absolwentów kolejnych stopni edukacji formalnej, którzy podejmują kształcenie na uniwersytecie ludowym, pomagające w ukształtowaniu własnej tożsamości i określenia celów życiowych, co służy podjęciu i realizacji kształcenia w systemie formalnym (tzw. *gap year* praktykowany w krajach skandynawskich),
- rozwijanie kompetencji kluczowych oraz prowadzenie działań inkluzyjnych na rzecz młodych bezrobotnych dorosłych (osoby w wieku 24–30 lat); uniwersytety ludowe szczególnie adresują swoje działania edukacyjne na rzecz wszechstronnego rozwoju młodych bezrobotnych dorosłych, wspierając ich wysiłki świadomego i aktywnego samorozwoju, oparte o wartości wolności, partnerstwa, inicjatywy, samopomocy oraz zrozumienia wartości działań na rzecz dobra wspólnego,
- rozwijanie kompetencji kluczowych oraz prowadzenie działań inkluzyjnych na rzecz seniorów (60+) na wsi; uniwersytety ludowe w znaczącym stopniu odpowiadają na rosnące potrzeby edukacyjne seniorów (60+) na wsi w zakresie edukacji w przyjaznym, niekonkurencyjnym środowisku uczenia się, szczególnie wobec zagrożeń związanych z wykluczeniem cyfrowym i zagrożeń dla jakości życia seniorów,
- edukacja wykorzystująca nowe technologie – zapobieganie wykluczeniu cyfrowemu; uniwersytety ludowe w dużym stopniu wykorzystują możliwości, jakie niosą ze sobą nowe technologie i usługi, społecznościowe i nowe media oraz towarzyszące im nowe formy kształcenia na odległość (blended learning, peer learning itp.), a także nowe formy i kanały komunikowania się, kwalifikacje zawodowe nadawane zgodnie z przepisami prawa

- oświatowego – odpowiadająca aktualnym potrzebom oferta uniwersytetów ludowych w zakresie prowadzenia kursów pozwalających zdobywać kwalifikacje zawodowe,
- rozpoznawalność wizerunku uniwersytetów ludowych wśród potencjalnych odbiorców działań edukacyjnych; uniwersytety ludowe są rozpoznawane wśród potencjalnych odbiorców jako demokratycznie urządzone placówki edukacji dorosłych („szkoły dla życia”) oferujące kształcenie w przyjaznym, niekonkurencyjnym środowisku uczenia się, w których jest stosowana grundtvigiańska metodyka pracy oparta na inicjatywie i samopomocy uczestników,
 - kultura ludowa i jej miejsce w uniwersytetach ludowych; uniwersytety ludowe dysponują satysfakcjonującą bazą materialną i w większym stopniu wykorzystują i rozwijają metody pracy oparte na ideach i wartościach kultury ludowej (np. języku regionalnym) oraz szacunku dla innych kultur przy równoczesnym budowaniu tożsamości lokalnych wspólnot.

Oferta programowa realizowana specyficznie przez uniwersytety ludowe jest skierowana do dwóch szerokich grup uczestników. Adresatami zasadniczymi będą głównie dorośli mieszkańcy terenów wiejskich i innych terenów o utrudnionym dostępie do oferty kulturalno-edukacyjnej, ale z włączaniem do części działań edukacyjnych pozostałych grup społecznych, tzn. dzieci, młodzieży, całych rodzin, seniorów, mieszkańców miast, liderów społecznych zainteresowanych włączaniem się w inicjatywy na rzecz kultury, edukacji i rozwoju obywatelskiego na terenach wiejskich i w mniejszych miastach.

Do drugiej grupy adresatów należą osoby dorosłe z terenu całej Polski zainteresowane konkretnym kursem w konkretnej placówce, a zatem młodzież pozostająca poza sferą zatrudnienia i edukacji, czyli ci, którzy jednocześnie nie uczą się, nie pracują ani nie dokończają się (ang. *not in employment, education or training*), osoby poszukujące swojego miejsca w społeczeństwie, osoby na pograniczu (np. bezdomności), wypaleni pracownicy, a także młodzi ludzie w wieku 18–30 lat po zakończeniu edukacji formalnej, szukający swojej ścieżki kariery.

Obszary edukacji, na rzecz których będą tworzone programy edukacyjne, obejmują trzy sfery:

- budowanie tożsamości i odpowiedzialności za małe ojczyzny:

- a) bycie obywatelem, działanie z innymi dla wspólnego dobra (lokalni liderzy, aktywiści),
- b) dbanie o zrównoważony rozwój,
- c) edukacja lokalna i globalna,
- przeciwdziałanie wykluczeniu i wypaleniu (np. młodzi bezrobotni, seniorzy, NEET, pracownicy, działacze),
- kształcenie zawodowe (jako oferta uzupełniająca, realizowana przez niektóre uniwersytety ludowe).

Główne formy działania oraz grupy docelowe:

- podejmowanie inicjatyw i działań włączających na rzecz grup, środowisk i jednostek społecznie wykluczonych lub defaworyzowanych, skierowanych zarówno do mieszkańców wsi, jak i zainteresowanych tematyką kursów mieszkańców miast, co sprzyja budowaniu spójności społecznej (przetłumaczanie barier między wsią a miastem), a jednocześnie działa ubogacająco i wzmacniająco na oba te środowiska,
- aktywizacja społeczna realizowana lokalnie, na poziomie sąsiedztw i wsi, w tym przez zagospodarowywanie czasu wolnego członków społeczności w formie zajęć rozwijających zindywidualizowane potrzeby mieszkańców oraz przez organizowanie wolontariatu na rzecz potrzebujących,
- motywowanie do i wsparcie uczenia się osób dorosłych, w tym do rozwoju ruchu samokształceniowego i amatorskiej twórczości artystyczno-kulturalnej w małych wspólnotach „uczących się”,
- prowadzenie kursów, warsztatów i innych form edukacyjnych służących rozwijaniu kompetencji kluczowych umożliwiających funkcjonowanie w życiu społecznym, politycznym, zawodowym i osobistym,
- prowadzenie edukacji zawodowej w wybranych kierunkach z wykorzystaniem holistycznego podejścia do jednostki i jej potrzeb.

Opracowane kursy mogą obejmować zajęcia z różnych ścieżek rozwoju dla osób dorosłych. Ścieżki te mogą się przenikać, co wyraża charakterystyczny dla uniwersytetów ludowych holistyczny charakter edukacji.

Planowanie współpracy i poszukiwanie synergii w realizacji zadań przez różne podmioty może zaowocować lepszym wykorzystaniem istniejącej infrastruktury i zasobów stanowiących własność całej społeczności lokalnej.

Bliska współpraca między innymi z organizacjami pozarządowymi i wyspecjalizowanymi instytucjami kultury, wojewódzkimi Ośrodkami Doskonalenia Nauczycieli i Ośrodkami Doradztwa Rolniczego, Lokalnymi Grupami Działania oraz Obszarami Funkcjonalnymi może zaowocować realnymi partnerskimi działaniami w obszarze rozwoju kultury i cywilizacji, które skutecznie przyczynią się do budowania pozycji uniwersytetów ludowych w społecznościach lokalnych.

Istotnym elementem tworzenia atrakcyjnej i odpowiadającej potrzebom oferty programowej powinien być partycypacyjny i oparty na współpracy tryb jej przygotowywania, testowania, wdrażania i ewaluacji.

W przypadku działań integralnych podejmowanych wspólnie przez szeroko rozumianą sieć uniwersytetów ludowych, przykładowy harmonogram takich działań wspólnych mógłby obejmować następujące fazy:

- fazę przygotowawczą – opracowanie programu kursów we współpracy z innymi organizacjami pozarządowymi działającymi w obszarze obywatelskiej edukacji dorosłych oraz innymi instytucjami działającymi na terenach wiejskich, głównie bibliotekami i ośrodkami kultury. Przykładowe etapy działania: opracowanie oferty programowej kursu, analiza zasobów i potrzeb na obszarze objętym działaniem, zbudowanie lokalnego partnerstwa, opracowanie szczegółowego programu kursu dopasowanego do lokalnych zasobów i potrzeb, rekrutacja uczestników,
- testowanie kursów edukacji obywatelskiej dla dorosłych mieszkańców na istniejących uniwersytetach ludowych,
- ewaluacja kursów i seminarium podsumowujące, w czasie którego zostanie dopracowany program kursu do szerszego wykorzystania, nie tylko na uniwersytetach ludowych, ale także w różnych ośrodkach typu: biblioteki, domy kultury czy tam, gdzie jakiegokolwiek podmioty zamierzałyby powołać uniwersytet ludowy,

- prezentacja rezultatów przeprowadzonych kursów w celu upowszechnienia – ogólnopolska konferencja upowszechniająca, na której będą udostępniane materiały wypracowane w czasie trwania projektu.

Uniwersytety ludowe mają obecnie małą rozpoznawalność w przestrzeni publicznej, a w opinii społecznej ich regres jest w sposób krzywdzący uznawany za naturalny proces dyskontynuacji spuścizny instytucjonalnej PRL. Dla wykorzystania olbrzymiego potencjału społecznego i oświatowego, jaki kryje w sobie koncepcja uniwersytetów ludowych, niezbędne są programowe działania, które zdołałyby zmienić tę niesprawiedliwą ocenę i przekonać władze oświatowe, samorządowców i potencjalnych adresatów do zalet edukacji oferowanej w formule uniwersytetów ludowych.

Zadaniem wszystkich uczestników Programu powinno być wspólne promowanie jakości pracy na uniwersytecie ludowym, budowanie sieci współpracy i wzmacnianie tożsamości oraz wizerunku tych uniwersytetów. Wartości te powinny być stale poddawane obserwacji metodologicznej i ewaluacji. W trakcie wdrażania Programu niezbędne będą szerokie działania promocyjne oraz upowszechnienie i wdrażanie przetestowanej metodologii prowadzenia wysokiej jakości uniwersytetów ludowych w oparciu o przygotowaną kadrę, atrakcyjny zestaw kursów, rozwiniętą współpracę ze środowiskiem lokalnym i środowiskiem uniwersytetów ludowych.

Ważną formą promocji i wzmocnienia oddziaływania społecznego uniwersytetów ludowych będzie upowszechnianie i propagowanie rezultatów uzyskanych na skutek wsparcia otrzymanego w ramach Programu. Upowszechnieniu w formie konferencji, publikacji i prezentacji powinny podlegać w szczególności wspólnie wypracowane programy szkoleniowe i kursy edukacji obywatelskiej włączone do działań każdej placówki uczestniczącej w Programie i testowane w poszczególnych regionach oraz środowiskach.

Dla zapewnienia trwałości rezultatów Programu istotne jest podjęcie przez środowisko uniwersytetów ludowych prac nad zdefiniowaniem formuły organizacyjnej i programowej uniwersytetów ludowych oraz gromadzeniem danych wskazujących na efektywność i znaczenie ich działania jako lokalnych integratorów innowacji edukacyjnych i społecznych na

obszarach defaworyzowanych. Podjęte działania powinny zaowocować nie tylko zwiększeniem grona osób i środowisk rozpoznających misję uniwersytetów ludowych, ale również przybliżyć osiągnięcie celu strategicznego, jakim jest wprowadzenie pojęcia „uniwersytet ludowy” do obowiązującego systemu prawa.

6. Priorytety Programu

Priorytet 1. Wsparcie infrastrukturalne i programowe działających uniwersytetów ludowych prowadzących kursy stacjonarne z wykorzystaniem bazy internatowej lub kursy niestacjonarne

W ramach priorytetu zakłada się wsparcie organizacji obywatelskich prowadzących uniwersytety ludowe, które w chwili złożenia wniosku realizują formę kursów stacjonarnych wiążących się z pobytem słuchaczy w placówce i wspólnym zamieszkaniem w internacie pozostającym do dyspozycji placówki lub formę kształcenia niestacjonarnego, w którym uczestnictwo nie jest związane ze wspólnym zamieszkaniem. Beneficjenci Programu będą mogli wykorzystać otrzymywane wsparcie na podejmowanie działań zarówno w odniesieniu do rozwoju instytucjonalnego, rozbudowy infrastruktury i zaplecza dydaktycznego oraz zatrudnienia pracowników, jak również dla realizacji swoich programów edukacyjnych.

Dotacja w ramach tego priorytetu w Programie może zostać przeznaczona m.in. na rozwój potencjału organizacyjnego i infrastruktury istniejących uniwersytetów ludowych, w tym adaptację i remonty pomieszczeń, zakup wyposażenia i sprzętu, podnoszenie kompetencji kadry zarządzającej organizacjami i pracowników, a także wdrażanie nowych systemów zarządzania. Wsparcie będzie mogło zostać przeznaczone również na działania związane z rozwojem bazy noclegowej oraz na towarzyszące im zwiększanie liczby miejsc dostępnych w ramach poszczególnych kursów i programów edukacyjnych.

Wymaganiem działaniem w zakresie rozwoju instytucjonalnego powinno być wzmocnienie organizacji prowadzących uniwersytety ludowe w zakresie fundraisingu i przyszłej dywersyfikacji źródeł pozyskiwania środków na działalność.

W odniesieniu do wsparcia realizacji programów edukacyjnych dotacja będzie mogła zostać przeznaczona na tworzenie i rozwijanie programów kształcenia metodą grundtvigiańską w powiązaniu z działalnością wychowawczą, w tym w szczególności w zakresie edukacji obywatelskiej, patriotycznej i kulturalnej czerpiącej z zasobów lokalnej i regionalnej tradycji ludowej i kształcenia zawodowego.

Wsparcie będzie mogło zostać przeznaczone również na działania związane z promocją pozwalającą dotrzeć do szerszej grupy potencjalnych beneficjentów.

Istotnym kierunkiem działań powinno być także podnoszenie umiejętności, kompetencji i kwalifikacji osób prowadzących zajęcia oraz realizacja systemowych programów pozyskiwania i kształcenia przyszłych nauczycieli prowadzących zajęcia na uniwersytetach ludowych. Działania te, adresowane do przyszłej kadry uniwersytetów ludowych, mogą obejmować formy doskonalenia zawodowego podyplomowego, realizację programów szkoleniowych czy finansowanie staży i wizyt studyjnych dla osób prowadzących zajęcia.

Środki pochodzące z Programu posłużą do rozwoju organizacji pozarządowych oraz efektywniejszej i skuteczniejszej realizacji ich działalności statutowej m.in. przez podnoszenie umiejętności, kompetencji i kwalifikacji osób prowadzących zajęcia (kursy, szkolenia, wizyty studyjne dla nauczycieli), zakup sprzętu i wyposażenia (np. wyposażenie sal dydaktycznych, pomoce dydaktyczne, sprzęt audiowizualny) czy też podnoszenie standardów i jakości zarządzania.

Realizowane działania przyczynią się również do zwiększenia poziomu kapitału społecznego w społecznościach lokalnych, bowiem działalność wychowawczo-edukacyjna, która odbywa się na uniwersytetach ludowych, pozytywnie wpływa na kształtowanie postaw obywatelskich wśród uczestników kursów. Stwarza ona też możliwości współdziałania dla obywateli, jak i dla różnych podmiotów funkcjonujących w lokalnej społeczności.

Program zakłada ponadto wykorzystanie środków dotacyjnych na działania mające na celu rewitalizację społeczną. Dzięki temu uniwersytety ludowe będą mogły podejmować działania i inicjatywy mające na celu współkształtowanie swojego otoczenia i rozwoju współpracy z mieszkańcami oraz innymi organizacjami działającymi na poziomie lokalnym.

Priorytet 1 przewiduje udzielanie organizacjom obywatelskim, prowadzącym działalność w formule uniwersytetów ludowych, dotacji przyznawanych w drodze otwartych konkursów.

Szczegółowe zasady przyznawania wsparcia w ramach priorytetu 1 zostaną każdorazowo określone we właściwym regulaminie konkursu. Regulamin konkursu będzie definiował

kryteria formalne i merytoryczne oceny wniosków oraz procedurę wyboru organizacji uzyskujących dotację w ramach Programu.

Priorytet 2. Wsparcie tworzenia nowych oraz reaktywacji wcześniej istniejących uniwersytetów ludowych

W ramach tego priorytetu dotacje będą mogły uzyskać organizacje obywatelskie, które planują reaktywowanie działalności wcześniej istniejącego uniwersytetu ludowego lub uruchomienie nowego, prowadzącego działalność na podstawie zasad metodyki grundtvigiańskiej. Utworzenie uniwersytetu ludowego może stanowić główny przedmiot działalności prowadzonej przez organizację, jak również rozwinięcie prowadzonej wcześniej działalności.

W tym priorytecie jest przewidywana możliwość finansowania reaktywacji uniwersytetów ludowych, które z różnych przyczyn zawiesiły swoją działalność edukacyjną, lub finansowanie tworzenia nowych uniwersytetów ludowych zarówno w formule stacjonarnej, jak i niestacjonarnej. Proces reaktywacji placówki może być prowadzony zarówno z inicjatywy własnej przez podmioty, które wcześniej prowadziły działalność w formie planowanego do reaktywacji uniwersytetu ludowego, lub przez istniejące uniwersytety ludowe podejmujące się zadania reaktywowania innego uniwersytetu.

Nowo powstające uniwersytety ludowe będą wspierane zarówno w zakresie instytucjonalnym, obejmującym stworzenie zaplecza materialnego, promocję, budowę zespołu administracyjnego, programowego itp., jak również w obszarze związanym z działalnością edukacyjną, tj. rozpoczęcia i realizacji kształcenia osób dorosłych przy wykorzystaniu grundtvigiańskiej metody edukacyjno-wychowawczej. Dotacja w tym zakresie może obejmować zarówno koszty związane z zatrudnieniem nauczycieli, jak i zakupem niezbędnego wyposażenia i materiałów szkoleniowych. Dotacja będzie mogła zostać przeznaczona na tworzenie i rozwijanie programów kształcenia metodą grundtvigiańską. Wsparcie może zostać wykorzystane również po uruchomieniu placówki na jej rozwój infrastrukturalny i programowy określony szczegółowo w priorytecie 1.

Priorytet 2 przewiduje udzielanie dotacji przyznawanych w drodze otwartych konkursów. Szczegółowe zasady przyznawania wsparcia w ramach priorytetu 2 zostaną każdorazowo

określone we właściwym regulaminie konkursu. Regulamin konkursu będzie definiował kryteria formalne i merytoryczne oceny wniosków oraz procedurę wyboru organizacji uzyskujących dotację w ramach Programu.

Priorytet 3. Wsparcie sieci i porozumień uniwersytetów ludowych oraz upowszechnianie edukacji grundtvigiańskiej

Bogactwem i siłą uniwersytetów ludowych jest różnorodność ich oferty edukacyjnej przy jednoczesnej spójności metody wychowawczej opartej na wartościach grundtvigiańskiego charakteru edukacji.

Dla zachowania grundtvigiańskiego charakteru edukacji oraz rozwoju idei uniwersytetów ludowych w Polsce niezbędne jest, aby rozwój pojedynczych placówek prowadzących działalność w formule uniwersytetu ludowego był wzmacniany przez formalne i nieformalne sieci i porozumienia tych podmiotów – swoiste organizacje parasolowe. Ich zadaniem byłoby prowadzenie kampanii informacyjnych i popularyzujących, poradnictwo, szkolenia, integracja środowiska uniwersytetów ludowych i kształtowanie współpracy z administracją publiczną oraz innymi partnerami.

Tworzenie sieci i porozumień pozwoli na wymianę wiedzy, doświadczeń i dobrych praktyk między poszczególnymi organizacjami prowadzącymi uniwersytety ludowe, tworzenie i wdrażanie wspólnych standardów w odniesieniu do programów i metod edukacyjno-wychowawczych, a także rozwiązań organizacyjnych. Sieci i federacje będą mogły podejmować również bardziej skuteczne działania związane z kształceniem nauczycieli i wychowawców.

Ważnym obszarem działania, które będzie finansowane w ramach priorytetu 3, jest promocja idei uniwersytetu ludowego oraz metody grundtvigiańskiej. Podmioty zrzeszające uniwersytety ludowe będą mogły uzyskać znacząco większą skuteczność działań informacyjnych i promocyjnych, mogąc prezentować uzupełniającą się wzajemnie ofertę wielu placówek działających w różnych miejscach kraju.

Dla efektywnego wykorzystania zalet metody grundtvigiańskiej i uzyskania odpowiedniego oddziaływania uniwersytetów ludowych w obszarze edukacji dorosłych powinno zostać

zapewnione wsparcie dla działań systemowych oraz na rzecz zmian prawnych umożliwiających uniwersytetom ludowym ich rozwój oraz podmiotową instytucjonalizację. Dla osiągnięcia tego celu w ramach priorytetu 3 będzie możliwe uzyskanie wsparcia na prowadzenie badań i analiz oraz organizowanie współpracy na poziomie krajowym i międzynarodowym, ze szczególnym uwzględnieniem ośrodków akademickich zajmujących się badaniami andragogicznymi i socjologicznymi. W tym celu będą także wspierane działania w formie konferencji, publikacji i prezentacji adresowane do różnych podmiotów, które umożliwiłyby dostrzeżenie znaczenia i roli edukacji pozaformalnej i uczenia się nieformalnego osób dorosłych na uniwersytetach ludowych w kształtowaniu kierunków strategicznych rozwoju dotyczących spójności społecznej i jakości życia w kraju. Rozwijana będzie również wymiana doświadczeń, kontakty i współpraca ze środowiskiem uniwersytetów ludowych w innych krajach.

Istotnym zadaniem stawianym sieciom i porozumieniom jest budowanie trwałego systemu rozwiązań w zakresie współpracy uniwersytetów ludowych z sektorem publicznym i prywatnym. W tym celu niezbędne jest wypracowanie i wdrożenie narzędzi, które umożliwią współpracę w obszarze finansowania działań uniwersytetów ludowych, a szczególnie w realizacji programów edukacyjno-wychowawczych oraz kształcenia zawodowego. Także w tym obszarze porozumienia zrzeszające wiele podmiotów będą bardziej wiarygodne dla potencjalnych partnerów oraz będą miały możliwość wypracowywania i upowszechniania wspólnie inicjowanych rozwiązań modelowanych.

W ramach Programu wsparcie będzie udzielane sieciom, federacjom lub innym trwałym formom aliansów organizacji obywatelskich działających w formule uniwersytetów ludowych. Priorytet 3 przewiduje udzielanie dotacji przyznawanych w drodze otwartych konkursów podmiotom posiadającym osobowość prawną. Szczegółowe zasady przyznawania wsparcia w ramach priorytetu 3 zostaną każdorazowo określone we właściwym regulaminie konkursu. Regulamin konkursu będzie definiował kryteria formalne i merytoryczne oceny wniosków oraz procedurę wyboru organizacji uzyskujących dotację w ramach Programu.

Priorytet 4. Wsparcie rozwoju edukacji obywatelskiej i zachowania dziedzictwa w środowiskach lokalnych

Chociaż od upadku totalitarnego systemu socjalistycznego i transformacji ustrojowej w Polsce upłynęło 30 lat to jednak nie został dotychczas ukształtowany kompleksowy i usystematyzowany model współczesnej edukacji obywatelskiej. Nie miała też miejsca szeroka debata publiczna, która wskazałaby na kierunki i sposoby realizacji takiej edukacji. Uboga oferta w zakresie edukacji obywatelskiej jest bez wątpienia jednym z powodów tego, że Polska jest krajem o niskim poziomie zaangażowania obywateli w różnorodne formy demokracji bezpośredniej, działalność organizacji obywatelskich, wolontariat czy też partycypacyjne formy kształtowania polityk publicznych na poziomie centralnym i lokalnym.

Uniwersytety ludowe sprawdziły się w polskiej historii i nadal sprawdzają się w rozwiniętych demokracjach europejskich jako skuteczne narzędzia aktywizacji obywatelskiej oraz zwiększania obywatelskiej i społecznej odpowiedzialności za zachowanie wspólnego dziedzictwa. Ta forma edukacji dorosłych, która przez swoją niepowtarzalną metodę partycypacji i samorządności skutecznie aktywizowała społeczności lokalne, może także dziś zapłacić lukę w niezagospodarowanej przestrzeni edukacji obywatelskiej dorosłych. Uniwersytety ludowe mogą i powinny, ze względu na swoją specyfikę, stać się lokalnymi inkubatorami wielu działań na polu edukacji obywatelskiej.

Dla osiągnięcia widocznych efektów w postaci wypracowania i wdrożenia odpowiadających potrzebom społecznym programów i kursów edukacji obywatelskiej potrzebne będzie zaangażowanie i współpraca różnorodnych podmiotów aktywizujących społeczności lokalne, takich jak: domy kultury, szkoły, parafie i wspólnoty wyznaniowe, koła gospodyń wiejskich, ochotnicze straże pożarne, lokalne grupy i stowarzyszenia, towarzystwa regionalistyczne, mateczniki patriotyzmu itp.

Obecnie mniej niż 3% organizacji pozarządowych wskazuje edukację i informację obywatelską jako element swojej działalności misyjnej. Możliwość uzyskania dofinansowania takiej działalności może skutecznie pobudzić wzrost liczby podmiotów działających na tym polu. Wsparcie programowe oferowane w priorytecie 4 będzie więc dostępne także dla podmiotów, które działają na rzecz edukacji obywatelskiej w różnych formach instytucjonalno-prawnych.

Dotacje konkursowe będą udzielane lokalnym partnerstwom z udziałem uniwersytetów ludowych zainteresowanym tworzeniem i rozwojem oferty w zakresie edukacji obywatelskiej. Będą one mogły być przeznaczane na przygotowanie i prowadzenie kursów oraz programów edukacyjnych, organizowanie konferencji i forów obywatelskich, a także animowanie działań o charakterze upowszechniającym kulturę i dziedzictwo narodowe.

Priorytet 4 przewiduje udzielanie dotacji przyznawanych w drodze otwartych konkursów. Szczegółowe zasady przyznawania wsparcia w ramach priorytetu 4 zostaną każdorazowo określone we właściwym regulaminie konkursu. Regulamin konkursu będzie definiował kryteria formalne i merytoryczne oceny wniosków oraz procedurę wyboru organizacji uzyskujących dotację w ramach Programu.

Priorytet 5. Pomoc techniczna

Założeniem priorytetu 5 Pomoc techniczna jest zapewnienie sprawnego systemu realizacji Programu w latach 2020–2030.

Priorytet 5 gwarantuje środki finansowe na obsługę realizacji Programu i obejmuje swoim zakresem wsparcie wszystkich horyzontalnych działań i procesów z zakresu przygotowania, zarządzania, wdrażania, koordynacji, monitorowania, ewaluacji, informacji i komunikacji, rozpatrywania skarg oraz kontroli i audytu.

Pomoc techniczna umożliwi zapewnienie niezbędnych zasobów ludzkich oraz warunków gwarantujących sprawne działanie Instytucji Zarządzającej, w tym w szczególności niezbędnego zaplecza technicznego dla skutecznego wdrożenia Programu.

W ramach Priorytetu 5 zakłada się m.in. realizację spotkań informacyjnych oraz szkoleń na rzecz podniesienia kompetencji uniwersytetów ludowych w zakresie rozwoju instytucjonalnego, zarządzania strategicznego itp.

7. Rezultaty Programu

7.1. Rozliczanie przez rezultaty

Realizacja zadań zaplanowanych we wniosku o dotację będzie oceniana na podstawie poziomu osiągnięcia wskaźników odnoszących się do rezultatów podjętych działań. W ramach rozliczenia dotacji uzyskanych w ramach Programu beneficjenci będą obligatoryjnie raportować poziom realizacji wskaźników określonych w niniejszym Programie. Rezultaty, przedstawione jako wskaźniki opisujące mierzalne efekty działań finansowanych ze środków Programu, będą integralną częścią wniosku o dotację. Monitorowanie stopnia realizacji całego Programu na poziomie rezultatów będzie odbywało się w cyklu rocznym.

W rozliczaniu zadań obowiązuje zasada obligatoryjnej realizacji wszystkich zaplanowanych działań oraz osiągnięcia 80% wskaźników.

7.2. Wskaźniki

Priorytet	Wskaźniki	Wartość bazowa 2020	Wartość docelowa 2030	Źródło danych wskaźnika
Wsparcie uniwersytetów ludowych prowadzących kursy stacjonarne z wykorzystaniem bazy internatowej lub kursy niestacjonarne	liczba opracowanych programów kształcenia/kursów	0	50	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba osób objętych stacjonarnymi programami kształcenia/kursami	0	8000	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba kursów/wizyt studyjnych mających na celu kształcenie i podnoszenie kwalifikacji kadry uniwersytetów ludowych	0	15	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu oraz sprawozdania Instytucji Zarządzającej
	średnia liczba podmiotów publicznych współpracujących z uniwersytetem	0	3	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu

	średnia liczba podmiotów prywatnych współpracujących z uniwersytetem	0	2	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba miejsc noclegowych powstałych w wyniku realizacji programu	0	500	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba działań promujących koncepcję i ofertę uniwersytetów ludowych (kampanie, konferencje, seminaria)	0	100	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu oraz sprawozdania Instytucji Zarządzającej
	liczba osób objętych niestacjonarnymi programami kształcenia/kursami	0	12 000	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba uniwersytetów ludowych, które uzyskały wsparcie	0	40	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba nowych miejsc pracy w uniwersytetach ludowych objętych wsparciem	0	250	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
Rozwój nowo powstających uniwersytetów ludowych oraz reaktywacja wcześniej istniejących	liczba kursów oferowanych przez nowo powstałe i reaktywowane uniwersytety ludowe	0	50	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba uczestników kursów zrealizowanych przez nowo powstałe i reaktywowane uniwersytety ludowe	0	20 000	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba reaktywowanych i nowo powstałych uniwersytetów	0	33	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu oraz sprawozdania Instytucji Zarządzającej
	liczba zorganizowanych szkoleń, seminariów	0	20	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu oraz sprawozdania Instytucji Zarządzającej

Wsparcie sieci i porozumień uniwersytetów ludowych	liczba porozumień/liczba uniwersytetów objętych porozumieniami	0	1/50	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba projektów realizowanych przez sieci/porozumienia	0	10	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu
	liczba zorganizowanych szkoleń, seminariów	0	20	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu oraz sprawozdania Instytucji Zarządzającej
	liczba osób, które wzięły udział w szkoleniach, seminariach, konferencjach	0	400	sprawozdania z realizacji działań dofinansowanych w ramach konkursu oraz sprawozdania Instytucji Zarządzającej

8. System realizacji Programu

System realizacji Programu został określony zgodnie z regulacjami zawartymi w ustawie z dnia 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych, gdzie na podstawie art. 88a utworzono FWRSO, w ramach którego Program jest finansowany, a także przepisami UoNIW, które regulują zasady zarządzania programami wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. System realizacji Programu jest zgodny z regulacjami zawartymi w UoDPPiW.

8.1. Zarządzanie i koordynacja

Instytucją Zarządzającą Programem jest NIW–CRSO. Instytucja Zarządzająca realizuje Program zgodnie z zasadami pomocniczości, suwerenności stron, partnerstwa, efektywności, uczciwej konkurencji i jawności, określonymi w art. 5 ust. 3 UoDPPiW.

Do zadań Instytucji Zarządzającej należy realizacja celu głównego oraz celów szczegółowych Programu przez wdrażanie procedur dotacyjnych w ramach poszczególnych priorytetów, w szczególności:

- przygotowanie konkursów dotacyjnych w ramach Programu,
- opracowywanie regulaminów konkursów regulujących zasady przyznawania dotacji oraz zawierających kryteria i procedury wyboru organizacji uzyskujących wsparcie w ramach poszczególnych konkursów,
- przeprowadzanie konsultacji społecznych regulaminów konkursów,
- określanie kryteriów kwalifikowalności beneficjentów, działań oraz wydatków w ramach przyznawanych dotacji,
- określanie zasad finansowania w ramach poszczególnych konkursów, w tym minimalnych i maksymalnych kwot dofinansowania, o które można się ubiegać w konkursach, oraz wymagań w zakresie wkładu własnego,
- przygotowywanie wzorów umów oraz wzorów wniosków aplikacyjnych i innych dokumentów związanych z realizacją Programu, dokonywanie wyboru w procedurze konkursowej niezależnych ekspertów zewnętrznych, którym zostanie powierzona ocena merytoryczna przedłożonych w ramach poszczególnych konkursów aplikacji,

- dokonywanie wyboru podmiotów, które w oparciu o ustalone w regulaminach konkursów procedury selekcji (przy udziale ekspertów zewnętrznych) otrzymają wsparcie w ramach Programu (wybór beneficjentów Programu),
- zawieranie z beneficjentami umów o dofinansowanie,
- dokonywanie płatności ze środków Programu na rzecz beneficjentów na podstawie umów o dofinansowanie i w trybach określonych w regulaminach konkursów,
- systematyczne monitorowanie stanu realizacji przez beneficjentów działań objętych wsparciem, weryfikowanie sprawozdań końcowych z realizacji działań realizowanych przez beneficjentów przy wykorzystaniu środków pochodzących z Programu,
- zarządzanie środkami finansowymi przeznaczonymi na realizację Programu w ramach dotacji przekazywanych Instytucji Zarządzającej przez Prezesa Rady Ministrów,
- odzyskiwanie środków finansowych nienależnie wypłaconych beneficjentom oraz środków finansowych wykorzystanych niezgodnie z przeznaczeniem,
- przygotowywanie cyklicznych sprawozdań z realizacji Programu do wiadomości Rady NIW–CRSO, Przewodniczącego Komitetu oraz KSM,
- prowadzenie i koordynacja procesów wewnętrznej oceny Programu,
- przygotowywanie propozycji zmian w Programie wynikających z oceny jego wdrażania,
- przygotowywanie rocznej aktualizacji planu finansowego Programu,
- opracowanie i wdrożenie systemu kontroli beneficjentów Programu w zakresie działań finansowanych lub współfinansowanych ze środków Programu,
- opracowanie i wdrożenie planu komunikacji Programu,
- przygotowywanie raportów o nieprawidłowościach i przekazywanie ich do uprawnionych instytucji,
- opracowanie procedur archiwizacji dokumentacji związanej z wdrażaniem Programu,
- opracowanie innych procedur niezbędnych do skutecznego wdrażania Programu oraz zintegrowanego zbioru procedur stanowiącego kompletny system wdrażania Programu.

System wewnętrznego zarządzania Programem jest skoncentrowany w ramach jednego podmiotu – Instytucji Zarządzającej i jako taki jest koordynowany przez Dyrektora NIW–CRSO.

Funkcje kontrolne i nadzorcze będą realizowane przez Przewodniczącego Komitetu. Czynności związane ze sprawozdawczością na rzecz Przewodniczącego Komitetu realizuje Dyrektor NIW–CRSO przy wykorzystaniu struktur Instytucji Zarządzającej.

Dla zapewnienia efektywnej koordynacji Programu Przewodniczący Komitetu powoła KSM, w skład którego wejdą w połowie przedstawiciele organów administracji publicznej oraz przedstawiciele organizacji obywatelskich wskazani przez Przewodniczącego Komitetu na podstawie przedstawionych przez Radę NIW–CRSO rekomendacji. Przewodniczącym KSM będzie przedstawiciel Przewodniczącego Komitetu. KSM będzie rozpatrywać wszelkie kwestie mogące mieć wpływ na wykonanie Programu. Do zadań KSM w ramach systemu wdrażania Programu będzie należeć:

- opiniowanie zasad i warunków uzyskiwania dotacji,
- okresowe kontrolowanie postępu w zakresie osiągania celów Programu, na podstawie informacji przedkładanych przez Instytucję Zarządzającą,
- analizowanie rezultatów realizacji Programu, przede wszystkim osiągnięcia wyznaczonych celów oraz wyników ewaluacji związanych z monitorowaniem realizacji Programu, w szczególności, w przypadku gdy monitoring wykazuje znaczące odstępstwa od początkowo określonych celów lub gdy są zgłoszone propozycje zmian w Programie,
- prezentowanie uwag dotyczących wdrażania i ewaluacji Programu, jak również monitorowanie działań podjętych w ich następstwie,
- analizowanie sprawozdań z realizacji Programu,
- przedkładanie Instytucji Zarządzającej propozycji zmian w Programie ułatwiających realizację jego celów,
- opiniowanie propozycji zmian w Programie przedkładanych przez Instytucję Zarządzającą,
- opiniowanie planu ewaluacji Programu,
- opiniowanie planu komunikacji Programu.

Prace KSM będą prowadzone w sposób jawny i przejrzysty. Instytucja Zarządzająca będzie podawać do publicznej wiadomości, przez zamieszczenie na swojej stronie internetowej, informacje dotyczące prac KSM, w szczególności:

- informację na temat składu KSM wraz ze wskazaniem podmiotów, które dane osoby reprezentują,
- protokoły z posiedzeń KSM,
- uchwały podejmowane przez KSM.

8.2. Monitoring

Monitorowanie służy zapewnieniu odpowiedniej jakości wdrażania PWRUL. Za monitorowanie Programu jest odpowiedzialna Instytucja Zarządzająca, współdziałając w tym zakresie z KSM, zgodnie z zakresem zadań realizowanych przez KSM. Celem monitorowania będzie dostarczanie niezbędnych informacji do podejmowania decyzji, które pozwolą na efektywną realizację Programu. Monitoring będzie skoncentrowany na procesie wdrażania Programu, wskazując możliwości ewentualnych korekt w trakcie wdrażania Programu, oraz pozwalając na dokonywanie systematycznych ocen w zakresie skuteczności prowadzonej interwencji publicznej. Monitoring Programu będzie polegał na zbieraniu, gromadzeniu i analizowaniu informacji oraz będzie obejmował poziomy:

- wewnętrzny – realizacji Programu,
- wdrażania (udzielonych dotacji w ramach poszczególnych priorytetów),
- zewnętrzny – w zakresie zmian w obszarach zdefiniowanych przez cele Programu.

Po zakończeniu realizacji działań w ramach dotacji przyznanej w Programie każdy beneficjent będzie zobowiązany do wypełnienia ankiety monitorującej i przekazania jej do Instytucji Zarządzającej w sposób określony w regulaminie konkursu, w ramach którego uzyskał wsparcie. Monitorowanie Programu będzie więc realizowane na podstawie danych przekazywanych przez beneficjentów, danych wewnętrznych gromadzonych przez Instytucję Zarządzającą (w tym danych kontekstowych) oraz danych pochodzących z badań społecznych realizowanych w obszarach interwencji. Monitorowaniu będą podlegać w szczególności wskaźniki określone w ramach Programu. Tak prowadzony monitoring będzie miał charakter zintegrowany. Zestaw procedur i narzędzi monitoringu Programu zostanie opracowany i wdrożony przez Instytucję Zarządzającą.

8.3. Ewaluacja

Ewaluacja Programu służy poprawie jakości, efektywności i spójności realizowanych działań, przy uwzględnieniu zasady zrównoważonego rozwoju. Instytucja Zarządzająca będzie prowadziła ewaluację Programu w trakcie jego trwania – w celu rozstrzygnięcia czy jego realizacja prowadzi do osiągnięcia zdefiniowanych celów oraz czy jest zgodna z celami polityki państwa w zakresie wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Dodatkowo po zakończeniu wdrażania Programu zostanie przeprowadzona ewaluacja *ex post* obejmująca w szczególności ocenę stopnia osiągnięcia celów oraz ewentualnie określenie przyczyn ich nieosiągnięcia. Przeprowadzenie ewaluacji może zostać zlecone zewnętrznym podmiotom wybranym w drodze otwartego konkursu. Odpowiadając za prowadzenie i koordynację procesu oceny Programu, Instytucja Zarządzająca będzie realizować w szczególności następujące zadania:

- opracowanie szczegółowego planu ewaluacji,
- opracowanie założeń i zakresu poszczególnych badań ewaluacyjnych, w tym wybór i opracowanie narzędzi ewaluacyjnych,
- samodzielną realizację lub zlecenie podmiotom zewnętrznym poszczególnych badań ewaluacyjnych,
- opracowanie lub zatwierdzanie raportów ewaluacyjnych,
- wdrożenie wyników i rekomendacji do praktyki realizacji Programu lub w formie zmian w Programie.

Harmonogram ewaluacji Programu obejmuje:

- ewaluację *on-going* – w cyklu dwuletnim:
 - ✓ do dnia 31 marca 2022 r.,
 - ✓ do dnia 31 marca 2024 r.,
 - ✓ do dnia 31 marca 2026 r.,
 - ✓ do dnia 31 marca 2028 r.,
 - ✓ do dnia 31 marca 2030 r.,
- ewaluację *ex post* – po zakończeniu okresu wdrażania – do dnia 31 maja 2031 r.

Wyniki ewaluacji w formie raportów będą każdorazowo przekazywane Przewodniczącemu Komitetu, Radzie NIW–CRSO oraz KSM, a także publikowane na stronie internetowej Instytucji Zarządzającej.

8.4. Nadzór i kontrola

Nadzór nad prawidłową realizacją Programu sprawuje Przewodniczący Komitetu. Nadzór jest realizowany zgodnie z UoNIW oraz UoDPPIW. Przewodniczącego Komitetu w realizacji nadzoru wspiera Rada NIW–CRSO. W ramach nadzoru Przewodniczący Komitetu będzie realizował kontrolę nad działalnością Instytucji Zarządzającej, a co za tym idzie – funkcję kontrolną w zakresie wdrażania Programu, na zasadach i w trybie określonych w przepisach o kontroli w administracji rządowej.

8.5. Sprawozdawczość

Sprawozdawczość będzie prowadzona, a jej wyniki agregowane na poziomach: dotacji, konkursu grantowego i Programu. Instytucja Zarządzająca będzie w szczególności wymagała sprawozdawczości od beneficjentów Programu w zakresie działań realizowanych przy wykorzystaniu środków pochodzących z Programu. Na poziomie konkursu grantowego będzie prowadzona sprawozdawczość wewnętrzna w ramach Instytucji Zarządzającej. Na poziomie Programu sprawozdawczość obejmuje zawarcie informacji na temat wdrażania Programu w rocznym sprawozdaniu z działalności oraz rocznym sprawozdaniu finansowym NIW–CRSO, które Dyrektor NIW–CRSO przedstawia Przewodniczącemu Komitetu po uprzednim uzyskaniu opinii KSM oraz Rady NIW–CRSO. Dodatkowo wyniki ewaluacji Programu (*on-going* i *ex post*) będą przedstawiane KSM oraz Radzie NIW–CRSO.

8.6. Informacja, komunikacja i promocja

Instytucja Zarządzająca zapewni odpowiednią informację i promocję celów Programu, oczekiwanych rezultatów Programu oraz jego priorytetów, a także szczegółowych zasad i procedur realizacji Programu opisanych w dokumentach wykonawczych Programu. Instytucja Zarządzająca opracuje i wdroży plan komunikacji Programu adresowany do kluczowych grup docelowych: istniejących uniwersytetów ludowych, organizacji społeczeństwa obywatelskiego – potencjalnych wnioskodawców i beneficjentów Programu, podmiotów i instytucji z sektorów publicznego i prywatnego – potencjalnych partnerów uniwersytetów ludowych, a także szerzej – do opinii publicznej. Plan komunikacji dla Programu będzie podstawą prowadzenia działań informacyjnych i promocyjnych mających na celu

promocję efektów wdrażania Programu oraz zapewnienie beneficjentom, potencjalnym beneficjentom oraz pozostałym interesariuszom Programu dostępu do aktualnych, spójnych i dostosowanych do potrzeb odbiorców informacji o możliwościach finansowania działań. Działania te będą polegały przede wszystkim na utworzeniu, utrzymywaniu i rozwijaniu kanałów internetowej komunikacji Programu, współpracy z mediami i partnerami społeczno-gospodarczymi, prowadzeniu zdywersyfikowanych działań informacyjno-promocyjnych takich jak organizacja konferencji, szkoleń, warsztatów praktycznych czy działalności wydawniczej, a także innych przedsięwzięć służących upowszechnieniu wiedzy o Programie i kształtowaniu dobrych relacji ze wszystkimi interesariuszami Programu. Instytucja Zarządzająca przygotowuje i uruchomi przyjazne narzędzia elektronicznej komunikacji w Programie.

9. Plan finansowy Programu (w mln zł)

Priorytety Programu	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Priorytet 1. Wsparcie infrastrukturalne i programowe działających uniwersytetów ludowych, prowadzących kursy stacjonarne z wykorzystaniem bazy internatowej lub kursy niestacjonarne	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Priorytet 2. Wsparcie tworzenia nowych oraz reaktywacji wcześniej istniejących uniwersytetów ludowych	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Priorytet 3. Wsparcie sieci i porozumień uniwersytetów ludowych oraz upowszechnienie edukacji grundtvigiańskiej	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Priorytet 4. Wsparcie rozwoju edukacji obywatelskiej i zachowania dziedzictwa w środowiskach lokalnych	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Priorytet 5. Pomoc techniczna	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Razem Program: 102,3 mln zł	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3